

ALTERRA

WAGENINGEN UR

Niet bij rood alleen: Buurtgroen en sociale cohesie

Alterra-rapport 2070
ISSN 1566-7197

J. Vreke, I.E. Salverda en F. Langers

Niet bij rood alleen: Buurtgroen en sociale cohesie

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het kader van LNV
Projectcode BO-01-005-508

Niet bij rood alleen: Buurtgroen en sociale cohesie

J. Vreke, I.E. Salverda en F. Langers

Alterra-rapport 2070

Alterra Wageningen UR
Wageningen, 2010

Referaat

Vreke, J., I.E. Salverda & F. Langers, 2010. *Niet bij rood alleen: Buurtgroen en sociale cohesie* Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2070. 56 blz.; 1. fig.; 8 tab.; 33. ref.

De positie van groen als stedelijke voorziening wordt bemoeilijkt doordat de omvang van 'opbrengsten' van groen vanwege kennislacunes niet kan worden ingebracht in belangenafwegingen tussen groen, rood en grijs. De invloed van in een buurt aanwezig groen op buurtgebonden sociale cohesie is zo'n kennislacune. Via een kwalitatieve benadering is op basis van secundaire data-analyse geïllustreerd dat en hoe in een buurt aanwezig groen bijdraagt aan sociale cohesie. Voor sterk en zeer sterk stedelijke buurten is een statistische (en niet een causale) relatie geschat om een indicatie te krijgen van de omvang van de bijdrage van verschillende typen groen (park, plantsoen, volkstuin en natuurlijk groen) en water. Omdat daarbij is gecorrigeerd voor de invloed van groen op buurtkenmerken, betreft dit de directe en de indirecte (via buurtkenmerken) bijdrage aan sociale cohesie. Bij parken is de geschatte bijdrage negatief, bij alle andere typen is de geschatte bijdrage aan buurtgebonden sociale cohesie positief.

Trefwoorden: buurten, groen, G31 stedelijke voorzieningen, sociale cohesie

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.boomblad.nl/rapportenservice.

© 2010 Alterra Wageningen UR, Postbus 47; 6700 AA Wageningen; Nederland
Telefoon 0317 48 07 00; fax 0317 41 90 00; e-mail info.alterra@wur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra Wageningen UR.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2070

Wageningen, februari 2010

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
2 Buurtgebonden sociale cohesie	11
2.1 Sociale cohesie	11
2.2 Componenten van sociale cohesie	11
2.3 Betekenis die bewoners hechten aan sociale cohesie	13
2.4 Sociale cohesie als middel	14
2.5 Sociale cohesie en beleid	15
2.6 Buurtgroen en sociale cohesie	16
2.7 Samenvatting	18
3 Kwalitatieve lijn, praktijkvoorbeelden die de mechanismen illustreren	21
3.1 Introductie	21
3.2 Moe's Tuin in Delft	21
3.3 De Adelaarhoftuin in Utrecht	24
3.4 De Bikkershof in Utrecht	26
3.5 Volkstuinen in het Oude Westen in Rotterdam	28
3.6 Domela Nieuwenhuisplantsoen in Amsterdam	30
3.7 Bruikleentuinen in Utrecht	33
3.8 Conclusies	38
4 Kwantitatieve lijn	39
4.1 Introductie	39
4.2 Data over sociale cohesie	39
4.3 Data over groen en buurtkenmerken	40
4.4 Opzet statistische analyse	42
4.5 Schatten	45
5 Bevindingen	49
Literatuur	53

Samenvatting

Bij LNV neemt de ambitie om een groene stedelijke omgeving te ontwikkelen een belangrijke positie in. Uitgangspunt daarbij is dat groen, net als andere stedelijke voorzieningen, een onlosmakelijk onderdeel moet zijn van de stedelijke ontwikkeling. Een probleem dat zich hierbij voordoet is dat er kennislacunes zijn waardoor de omvang van verschillende 'opbrengsten' van groen niet kan worden ingebracht in de betreffende belangenafwegingen tussen groen, rood en grijs (infrastructuur). Een van deze kennislacunes betreft de bijdrage van in een buurt aanwezig groen aan het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie in die buurt. Deze buurtgebonden sociale cohesie is gedefinieerd als de mate waarin bewoners in een buurt zijn geïntegreerd, daarin participeren en zich met de buurt identificeren. Daarbij zijn drie componenten van sociale cohesie onderscheiden, (1) gedeelde normen en waarden, (2) sociale participatie en betrokkenheid bij buurtgenoten en 3) identificatie met de buurt.

Het thema sociale cohesie is de laatste jaren hoog op de politieke agenda gekomen. Als probleem, waarbij het ontbreken van sociale cohesie wordt gezien als oorzaak van kwaden in de buurt, zoals overlast, en als oplossing waarbij het creëren van sociale cohesie wordt gezien als middel om deze kwaden te voorkomen. Bij het streven naar buurtgebonden sociale cohesie is de sociale cohesie doorgaans dan ook geen doel op zich, maar een middel dat bijdraagt aan het realiseren van andere doelen voor de buurt, zoals veiligheid en tegengaan van verloedering, overlast en criminaliteit. De informele sociale controle is hierbij een belangrijke factor. Condities die van invloed zijn op de mate van sociale cohesie in een buurt, zijn:

1. het aantal ontmoetingsmogelijkheden in de buurt;
2. de laagdrempeligheid van de contacten tussen bewoners;
3. de motivatie van bewoners om te investeren in relaties in de buurt.

De eerste twee condities kunnen direct worden beïnvloed door fysieke ingrepen, waaronder aanleg, inrichting of verbetering van groen in de buurt. In dit onderzoek is nagegaan of en hoe de aanwezigheid van groen in een buurt bijdraagt aan de sociale cohesie in die buurt, en wat de omvang van deze bijdrage is. De hierbij gevolgde werkwijze bestaat uit een kwalitatieve en een kwantitatieve lijn. De kwalitatieve lijn beoogt te illustreren dat groen invloed heeft en hoe deze invloed verloopt. De kwantitatieve lijn bestaat uit het schatten van de omvang van de bijdrage van verschillende typen groen en van water aan sociale cohesie in de buurt.

In de kwalitatieve lijn is, voornamelijk op basis van secundaire data-analyse, voor een aantal cases beschreven via welke mechanismen groen bijdraagt aan de sociale cohesie in een buurt. Daarbij is uitgegaan van vier categorieën mechanismen, (1) gebruik, (2) beheer, (3) beleidsbeïnvloeding en (4) identificatie. Of en in welke mate een mechanisme functioneert, hangt samen met drie factoren. De eerste betreft het groen zelf, om goed te kunnen functioneren, moet het groen voldoen aan voorwaarden ten aanzien van de aard, omvang, inrichting en kwaliteit. Ten tweede geldt dat een mechanisme vaak vooral van toepassing is voor een of enkele groepen bewoners. En tot slot is ook de situatie in de buurt van invloed op het functioneren van een mechanisme.

De besproken voorbeelden zijn geen representatieve steekproef van de werkelijkheid. Ze zijn gekozen omdat er relatief makkelijk informatie over kon worden gevonden. Bovendien is bewust gezocht naar goede voorbeelden. Negatieve aspecten binnen deze voorbeelden zijn wel genoemd als daarover informatie beschikbaar was. Maar er is niet bewust gezocht naar negatieve voorbeelden of aspecten. Het bleek vrij gemakkelijk voorbeelden te vinden over kleinschalig groen, zoals een buurttuin, een groenstrook en boomspiegels. Voor parken en plantsoenen bleek het lastiger om voorbeelden te vinden. De voorbeelden illustreren dat groen via de vier onderscheiden mechanismen kan bijdragen aan buurtgebonden sociale

cohesie. In veel voorbeelden spelen verschillende mechanismen tegelijkertijd een rol. Het gaat in de voorbeelden om kleinschalige effecten op zeer lokaal niveau/buurniveau. Daarnaast laten de meeste voorbeelden zien dat er een uitstraling is naar een bredere omgeving.

In de voorbeelden draagt groen bij aan de drie onderscheiden componenten van buurtgebonden sociale cohesie, maar wellicht het meest/makkelijkst aan de component sociale contacten. In alle voorbeelden begint het ook met meer contacten tussen buurtbewoners, die meestal leiden tot meer wederzijds begrip, waardering, uitwisseling en soms ook tot aanpassing van normen en waarden. Het ontstaan van gedeelde normen en waarden over hoe in de buurt met elkaar moeten worden omgegaan en betrokkenheid bij de buurt en andere buurtbewoners is dus het gevolg van meer of beter onderling contact tussen bewoners.

De voorbeelden laten bovendien zien dat de aanwezigheid van groen en de activiteiten in of omtrent het groen, via de toegenomen sociale cohesie, bijdragen aan meer veiligheid en minder verloedering in de buurt. Een observatie daarbij is dat activiteiten buiten meer impact (lijken te) hebben op de sociale cohesie in een buurt dan activiteiten die binnen plaatsvinden, bijvoorbeeld in een buurthuis. Dit komt omdat deze activiteiten zichtbaarder zijn voor de buurt en daardoor laagdrempeliger voor contacten met buurtgenoten.

De kwantitatieve lijn schat de omvang van de bijdrage van groen in de buurt aan sociale cohesie. Een kanttekening is dat dit een statistisch verband betreft, zij het dat voor plantsoen en volkstuinen enkele mechanismen (causale relaties) zijn beschreven die hieraan ten grondslag kunnen liggen. De mechanismen zijn echter niet apart geschat en ook is geen analyse verricht naar voorwaarden waaronder de mechanismen functioneren.

De schatting is uitgevoerd voor 'sterk en zeer sterk stedelijke buurten' (N=318). Ook is een gevoeligheidsanalyse uitgevoerd voor twee varianten, te weten 'zeer sterk stedelijke buurten' (N=173) en 'alle stedelijke buurten' (N=381). Voor de 'sterk en zeer sterk stedelijke buurten' blijkt dat bij alle typen groen (park, plantsoen, volkstuin, natuurlijk groen en water) de geschatte coëfficiënt significant van nul verschilt en dat uitgezonderd parken, de geschatte coëfficiënt positief is. Dit geeft aan dat in de buurt aanwezig groen inderdaad een positieve bijdrage kan leveren aan de sociale cohesie in de buurt. Omdat is gecorrigeerd voor de invloed van groen op de buurtkenmerken, betreft de geschatte coëfficiënt de directe en de indirecte (via de buurtkenmerken) bijdrage van groen aan sociale cohesie. Dit impliceert dat de bijdrage wordt gemajeoreerd.

Uit de gevoeligheidsanalyse blijkt dat bij plantsoen en water de bijdrage aan sociale cohesie in de buurt toeneemt met de mate van verstedelijking. Deze toename houdt mogelijk verband met de ruimtedruk, waardoor groen en blauw 'meer' worden gebruikt. Bij natuurlijk groen lijkt dit verband ook op te treden, maar doordat het aantal buurten met natuurlijk groen in zeer sterk stedelijke buurten klein is, is de variabele niet onderscheidend en de coëfficiënt niet significant.

Een tweede constatering is dat het ertoe doet welk groen in de buurt aanwezig is. Enerzijds verschillen de geschatte coëfficiënten van de onderscheiden typen groen. Anderzijds verschilt de geschatte coëfficiënt van het areaal van het in de buurt aanwezige groen niet significant van nul. De geschatte negatieve invloed van parken zal hierbij ongetwijfeld een rol spelen, maar het is niet aannemelijk dat dit het niet-significant zijn van de geschatte coëfficiënt volledig verklaart.

Een kanttekening bij de verkregen resultaten is dat bij de schatting dezelfde steekproef is gebruikt als bij de selectie van de relevante buurtkenmerken, wat tot vertekening kan leiden. De betekenis van de resultaten kan dan ook sterk worden vergroot door het schatten met een nieuwe steekproef te herhalen.

1 Inleiding

Achtergrond/probleemstelling

Binnen het beleidsveld van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) neemt de ambitie om een groene stedelijke omgeving te ontwikkelen een belangrijke positie in. Groen moet, net als andere stedelijke voorzieningen, een onlosmakelijk onderdeel zijn van de stedelijke ontwikkeling. In het kader van het Grotestedenbeleid/Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing (ISV) (2005-2009) zijn daartoe met op één na alle steden uit de G31 afspraken gemaakt over realisatie van grootschalige groenprojecten (LNV, 2007, blz. 69).

Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat groen achterblijft bij rood. In zijn advies Recht op Groen (RLG, 2005) noemt de RLG als één van de oorzaken dat de maatschappelijke potenties van groen onvoldoende zichtbaar kunnen worden gemaakt. De maatschappelijke potenties van groen zijn de vanuit maatschappelijk oogpunt positief gewaardeerde effecten van groen. Wanneer de omvang van deze 'opbrengst van groen' kan worden ingebracht in belangenafwegingen tussen groen, rood en grijs (infrastructuur), dan verwachten RLG en LNV dat dit kan dienen als een belangrijk argument ten gunste van de handhaving, verbetering en uitbreiding van groen in de stad. Dit geldt in het bijzonder voor de 40 geselecteerde kracht- of prachtwijken, die alle in de G31 liggen en die met ernstige problemen kampen. In deze aandachtswijken wil het kabinet extra investeren om ze om te vormen tot krachtwijken, waarin het plezierig wonen is en de bewoners weer kansen zien (www.vrom.nl).

Het ministerie van LNV wil nagaan of investeringen in groen (ook) in deze wijken kunnen bijdragen aan het realiseren van voor de wijken gestelde doelen. Om gedeeltelijk te kunnen voorzien in de hiervoor genoemde kennislacune, zijn in eerder onderzoek (Vreke et al., 2006) de mogelijke effecten van groen in en om de stad op een rij gezet en is voor twee van deze effecten gezocht naar een indicatie van hun omvang. Een analyse van de statistische relatie tussen de aanwezigheid van groen en het percentage kinderen met overgewicht, geeft aan dat in buurten met groen het percentage kinderen met overgewicht circa 15% lager is dan in overigens vergelijkbare buurten zonder groen. Voor de invloed van de aanwezigheid van groen op het binden van huishoudens met midden- en hogere inkomens aan de buurt is geen kwantitatieve indicatie gevonden, wel is aannemelijk gemaakt dat de aanwezigheid van groen positief bijdraagt aan het binden van 'kapitaalkrachtige' huishoudens aan de buurt. Het onderhavige rapport is gericht op een derde mogelijk effect, de bijdrage van (buurt)groen aan sociale cohesie in buurten.

Het thema sociale cohesie is de laatste jaren hoog op de politieke agenda gekomen. Opvallend daarbij is dat dit in twee verschillende hoedanigheden gebeurt. Enerzijds als probleem, waarbij het ontbreken van sociale cohesie als oorzaak van verschillende problemen wordt gezien, bijvoorbeeld voor problemen op het gebied van integratie en migratie. Anderzijds worden sociale cohesie en het creëren van sociale cohesie als oplossing beschouwd doordat sociale cohesie een middel is om kwaden in de buurt, zoals overlast, te voorkomen (Flap en Völker, 2005) en omdat sociale cohesie bijdraagt aan de voorwaarden voor participatie van burgers aan de samenleving (NWO, 2003).

Niemand betwist dat sociale cohesie binnen een buurt een positieve bijdrage kan leveren aan de leefbaarheid in die buurt. Sociale cohesie kan ertoe leiden dat bewoners zich beter thuis voelen in de buurt, zodat hun individuele gevoel van welbevinden toeneemt. Ook het beheer van de buurt zal dan minder inspanningen vragen of met gelijke inspanningen een beter resultaat opleveren (De Kam en Needham, 2003). Vooral in buurten met problemen is het belangrijk dat bewoners met elkaar in contact komen en blijven. Niet alleen om de binding met de woonomgeving te versterken, maar ook om te bewerkstelligen dat bewoners minder ongewenst

gedrag gaan vertonen en elkaar gaan aanspreken op ongewenst gedrag. In dit soort buurten komt een sterkere mate van sociale cohesie de leefbaarheid in de buurt ten goede (Van Marissing, 2008).

In het onderhavige onderzoek is nagegaan op welke wijze en in welke mate de aanwezigheid van groen in een buurt kan bijdragen aan het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie. Daarbij ligt het accent op buurten binnen de G31 of hiermee vergelijkbare buurten. Geprobeerd is de bijdrage zichtbaar te maken van aanwezig buurtgroen op sociale cohesie en een indicatie te geven van de omvang van deze bijdrage. Omdat de resultaten overdraagbaar moeten zijn naar andere buurten, is het van belang hierbij niet te focussen op factoren die uniek (specifiek) zijn voor één bepaalde buurt of stad. Er is daarom gezocht naar generaliseerbare mechanismen.

Werkwijze

Het uitgevoerde onderzoek betreft het zichtbaar maken van de relatie op buurtniveau tussen aanwezig groen en sociale cohesie. Dit onderzoek is begeleid door Matthijs Philippa (LNV) en Peter Visschedijk (Alterra).

De gevolgde werkwijze bestaat uit een kwalitatieve en een kwantitatieve lijn.

De kwalitatieve lijn dient om aannemelijk te maken dat de aanwezigheid van buurtgroen invloed heeft of kan hebben op de mate van sociale cohesie in de buurt en om enkele mechanismen in kaart te brengen volgens welke deze invloed kan verlopen. Aan de hand van praktijkvoorbeelden worden het bestaan en de werking van enkele van deze mechanismen geïllustreerd.

De kwantitatieve lijn probeert via een statistische analyse een indicatie te geven van de omvang van de bijdrage van aanwezigheid van groen in een buurt aan de sociale cohesie in die buurt. Omdat de aanwezigheid van groen niet de enige factor is die invloed heeft op de mate van sociale cohesie, zijn ook andere buurtkenmerken in de analyse meegenomen, waaronder de omvang en samenstelling van de bevolking en de mate van stedelijkheid van de buurt. Een belangrijke kanttekening is dat de kwantitatieve analyse een statistische relatie betreft en niet een causale relatie.

De werkwijze met een kwalitatief en een kwantitatief spoor is gekozen omdat de vermeende causale relaties tussen buurtgroen en sociale cohesie elders niet zijn aangetoond en onderzoek naar causale relaties tijdrovend en kostbaar is, terwijl bovendien succes niet is gegarandeerd. Als blijkt dat de geschatte relatie statisch significant is en de geschatte omvang van de bijdrage van groen aan sociale cohesie relevant is, dan is het zinvol om vervolgonderzoek te starten naar de vermeende causale relaties.

Opbouw rapport

In hoofdstuk 2 is het begrip buurtgebonden sociale cohesie nader uitgewerkt. Daarbij komen ondermeer de mogelijke bijdrage van de aanwezigheid van groen en de 'doorwerking' naar outcome-indicatoren aan bod. Hoofdstuk 3 is gericht op de kwalitatieve lijn. Hier wordt een aantal praktijkvoorbeelden besproken die de werking van de veronderstelde mechanismen illustreren. De praktijkvoorbeelden zijn grotendeels gebaseerd op bestaande beschrijvingen van cases, waarvan enkele zijn aangevuld op basis van interviews met een of meer betrokkenen. Het betreft veelal kleinschalig groen zoals een plantsoen, een volkstuin, een buurttuin of een bruikleentuin (groene dooradering). Hoofdstuk 4 betreft de kwantitatieve lijn. Hier worden de resultaten van de statistische analyse gepresenteerd. In hoofdstuk 5 zijn de bevindingen samengevat.

2 Buurtgebonden sociale cohesie

2.1 Sociale cohesie

Het begrip sociale cohesie is ontleend aan de sociologische theorie. Bij sociale cohesie gaat het om betrokkenheid van mensen bij de samenleving, oriëntatie op collectieve waarden en normen, deelname aan maatschappelijke instituties en organisaties, participatie in sociale netwerken en om onderlinge sociale waardering en contacten. Sociale cohesie manifesteert zich op uiteenlopende schaalniveaus en bij verschillende systemen (Roes, 2002). Er zijn veel definities van sociale cohesie in omloop, die alle op de een of andere wijze verwijzen naar de samenhang van een sociaal of politiek systeem, de binding die mensen met dit systeem hebben en de onderlinge betrokkenheid of solidariteit van deze mensen. Met andere woorden, sociale cohesie refereert aan de mate waarin individuen of groepen in de samenleving met elkaar verbonden zijn en zich met elkaar verbonden voelen (o.a. De Kam en Needham, 2003, blz. 7).

Op buurniveau kan onderscheid worden gemaakt tussen horizontale en verticale sociale cohesie. Horizontale sociale cohesie betreft de samenhang binnen en tussen groepen bewoners in de buurt. Verticale sociale cohesie betreft de samenhang tussen burgers en bestuurders, ofwel tussen enerzijds bewoners en bewonersorganisaties en anderzijds de overige partijen zoals bestuurders, het wijkbureau, de wijkraad en de gemeente. Ook kan er sprake zijn van netwerkcohesie, waarbij verbindingen de grenzen van de buurt overschrijden, zoals met familie (die elders woont), een kerkgenootschap, een vakvereniging en dergelijke (De Kam en Needham, 2003).

Dit onderzoek is gericht op horizontale sociale cohesie op buurniveau, dit wordt wel aangeduid met buurtgebonden sociale cohesie. Buurtgebonden sociale cohesie is gedefinieerd als de mate waarin bewoners in een buurt zijn geïntegreerd, daarin participeren en zich identificeren met de buurt. Buurtgebonden sociale cohesie is een kenmerk van een systeem, van de buurt en haar bewoners, en niet van individuele bewoners. Echter, de mate van sociale cohesie wordt wel bepaald door de houding, het gedrag en de percepties van individuele bewoners.

2.2 Componenten van sociale cohesie

Het concept sociale cohesie is gebaseerd op de situatie ten aanzien van verschillende samenhangende componenten. Vaak worden vijf componenten van sociale cohesie onderscheiden, die in praktijksituaties niet allemaal even belangrijk zijn (tabel 2.1). Het relatieve belang hangt ondermeer samen met het schaalniveau waarop de sociale cohesie optreedt.

Tabel 2.1*Constituerende elementen sociale cohesie **

Kearns en Forrest	Omschrijving	Van Ginkel en Deben
gemeenschappelijke waarden en normen; gemeenschappelijke cultuur van burgerschap	gemeenschappelijke doelen, morele principes en gedragscodes; steun voor politieke instituties en participatie in de politiek	consensus en conformiteit of afwezigheid van conflict; integratie; eenheid in verscheidenheid
maatschappelijke (of sociale) orde en sociale controle	afwezigheid van algemene conflicten en bedreiging van de bestaande orde; geen onbehoorlijk gedrag; effectieve informele sociale controle; tolerantie; respect voor verschillen; samenwerking tussen groepen	stabiliteit van een systeem
sociale netwerken en sociaal kapitaal	hoge graad van sociale interactie binnen gemeenschappen en families; betrokkenheid in burgeractiviteiten en verenigingen; gemakkelijke oplossing van problemen van collectieve actie	dialectiek van geheel en deel; netwerken en ruilrelaties
maatschappelijke solidariteit en (verkleining van) welvaartverschillen	harmonieuze economische en sociale ontwikkeling en gemeenschappelijke normen; herverdeling van openbare middelen en kansen; gelijke toegang tot diensten en uitkeringen; bereidheid om maatschappelijke verplichtingen te erkennen en anderen te ondersteunen	solidariteit; participatie of afwezigheid van sociale uitsluiting
verbondenheid met een territorium en identiteit (identificatie met de plaats: buurtbinding)	sterke gehechtheid aan plaats; verknoping van persoonlijke identiteit en plaatsidentiteit	identificatie

* lichtgrijs gearceerd: relevant op buurtniveau

Bron: ontleend aan De Kam en Needham, 2003,

Op buurtniveau kan het aantal componenten van sociale cohesie tot drie worden teruggebracht (Bolt en Torrance, 2005):

1. de mate waarin er gelijkgerichte opvattingen bestaan over de (ongeschreven) regels in de buurt (normen- en waardecomponent), dit is ook wel omschreven (Van Ginkel en Deben, 2002) als consensus en conformiteit of afwezigheid van conflict;
2. de mate van sociale participatie via sociale interactie en formele participatie (gedragscomponent). Dit betreft zowel betrokkenheid bij en relaties met buurtgenoten als betrokkenheid bij organisaties en verenigingen in de buurt;
3. identificatie met de buurt (belevingscomponent). Dit betreft een sterke gehechtheid aan de buurt, een verknoping van de persoonlijke identiteit en de buurtidentiteit.

Van de drie componenten is de component identificatie niet erg 'tastbaar' omdat hij te maken heeft met een bepaald gevoel dat bij de bewoners opkomt als wordt gesproken over de buurt en de woonomgeving. Trots, imago en gevoelens van verbondenheid worden vaak geassocieerd met de omgeving waar men woont. Volgens veel auteurs wordt de verbondenheid met de woonomgeving (weer) belangrijk. Zij stellen dat het proces van globalisering ertoe leidt dat mensen geborgenheid en vertrouwdheid zoeken in de woonomgeving en dat identificatie met het lokale belangrijker wordt (Bolt en Torrance, 2003). De beide andere componenten betreffen vooral relaties tussen buurtbewoners. Uit tabel 2.1 kan ten aanzien van deze relaties worden afgeleid dat er in een buurt met een hoge mate van sociale cohesie idealiter geen sprake is van bedreigingen of onbehoorlijk gedrag, noch van algemene conflicten tussen (groepen) bewoners. In zo'n buurt is de informele sociale controle effectief, worden verschillen tussen (groepen) bewoners getolereerd en gerespecteerd en zijn de bewoners solidair met en betrokken bij elkaar. De buurtbewoners voldoen aan hun maatschappelijke verplichtingen, zij ondersteunen elkaar waar dat nodig is en er is geen sociale uitsluiting van buurtgenoten. Omdat sommige individuele buurtbewoners de sociale controle en de groepsdruk als onvrijheid kunnen ervaren, is een buurt die op de beschreven wijze functioneert niet per definitie voor alle buurtbewoners positief.

Omgekeerd kan in buurten met weinig of geen buurtgebonden sociale cohesie de situatie ontstaan dat bewoners geen rekening met elkaar houden, er weinig of geen informele ondersteuning is bij dagelijkse problemen en sociale controle nagenoeg of geheel afwezig is. Dit gaat vaak gepaard met een lage tolerantie voor gedrag van anderen en het ontbreken van gezamenlijke normen en waarden. In dit soort buurten is bovendien vaak sprake van een negatieve spiraal waarin individualisering en de daarmee gepaard gaande afname van de buurtbinding leiden tot een verergering van de situatie.

2.3 Betekenis die bewoners hechten aan sociale cohesie

Niet iedere bewoner hecht dezelfde betekenis aan de buurt waarin hij woont en aan de sociale cohesie binnen die buurt. Daarbij komt dat de betekenis die een bewoner aan zijn buurt toekent, vaak niet is te herleiden tot feitelijke contacten, maar is gebaseerd op het gevoel een onderdeel te zijn van een collectief en iedereen, op zijn minst via via, te kennen (Blokland-Potters, 1998). Om toch enig inzicht te krijgen in de betekenis die bewoners aan hun buurt hechten, kan deze betekenis vanuit verschillende invalshoeken worden beschouwd.

Een mogelijke invalshoek is de mate waarin een bewoner afhankelijk is van de buurt en sociale contacten in de buurt. Het volgende citaat illustreert dat het belang van de buurt en van sociale contacten in de buurt voor een bewoner doorgaans toeneemt als zijn actieradius afneemt. Inkomen en opleidingsniveau zijn hier als belangrijke bepalende factoren voor de actieradius genoemd (citaat; Van Marrissing et al., 2004, blz. 19).

Bolt en Torrance (2005) betogen dat de buurt over het algemeen niet meer zo belangrijk is in het dagelijks leven van mensen, maar dat diezelfde bewoners tegelijkertijd wel bepaalde verwachtingen hebben van hun burens en de andere buurtbewoners. Uit veel studies blijkt dat met name voor armere huishoudens de buurt wel degelijk van belang is (zie bijvoorbeeld: Henning en Lieberg 1996; Ellen en Turner 1997; Guest en Wierzbicki 1999; Van Kempen 2003). Lager opgeleiden en lagere inkomensgroepen hebben vaak meer contacten binnen de buurt dan degenen met een hogere opleiding en een hoger inkomen. Mensen met een laag inkomen zijn vaak aangewezen op de buurt, omdat zij de financiële mogelijkheden niet hebben om naar elders te reizen. Dit komt ook naar voren in een Nederlandse studie: door sommige bewoners van de Rotterdamse deelgemeente Hoogvliet is naar voren gebracht dat een reis met de metro naar de meer centrale delen van Rotterdam alleen wordt gemaakt wanneer deze absoluut noodzakelijk is. Liever wordt het geld besteed aan een maaltijd dan aan reiskosten. Wanneer het mogelijk is, vinden sociale activiteiten plaats binnen de buurt, worden de boodschappen binnen de buurt gedaan en vinden ook andere activiteiten (ontspanning) binnen de buurt plaats (Botman en Van Kempen 2001).

Een andere mogelijke invalshoek voor de betekenis die bewoners aan hun buurt hechten, is de wijze waarop een bewoner de buurt wil (of noodgedwongen moet) gebruiken. Vanuit deze invalshoek worden vier gebruikscategorieën onderscheiden (Blokland-Potters, 1998):

1. de buurt is een locatie om te wonen zonder specifieke waarde. De buurt fungeert hier alleen als plek om te wonen;
2. de buurt heeft een praktische gebruikswaarde. De buurt staat hier in dienst van de behoeften en het handelen van haar bewoners. Straten, pleinen, groen, instituties en organisaties binnen de buurt worden puur praktisch gebruikt;
3. de buurt heeft een symbolische gebruikswaarde. Het praktische gebruik van de buurt is hier verweven met het toekennen van een symbolische waarde aan de buurt. Er vindt toe-eigening plaats van de publieke ruimte, er ontstaan rituelen op deze locaties en de bebouwde omgeving begint herinnering met zich mee te dragen;
4. de buurt heeft een identificatiewaarde. Hierbij wordt de buurt gezien als locatie/middel om volgens een specifieke leefstijl te kunnen wonen en soms om er status aan te ontleen, zonder de buurt praktisch of symbolisch te gebruiken.

Voor de eerste categorie bewoners is buurtgebonden sociale cohesie doorgaans van weinig of geen belang. Naast bewoners die de buurt als uitvalsbasis gebruiken om elders activiteiten te ontplooiën, bevat deze categorie ook bewoners die, om wat voor reden dan ook, geen aansluiting bij de (meerderheid van) de buurtbewoners vinden. Voor het GSB-III kan de laatstgenoemde groep van belang zijn, omdat dit vaak bewoners betreft die in minder rooskleurige sociaaleconomische omstandigheden verkeren. In de praktijk blijkt namelijk dat deze groep bewoners in omvang toeneemt als een buurt in een lager segment van de woningmarkt terecht komt, bijvoorbeeld door veroudering, sociale veranderingen of wanneer de regels voor verdeling van woonruimte worden versoepeld. Deze situatie is in veel buurten van de G31 aan de orde.

Bewoners uit de tweede en derde categorie vinden buurtgebonden sociale cohesie belangrijk. Zij hebben de buurt gemaakt tot iets waarmee bewoners uit de vierde categorie zich graag identificeren, bij voorkeur zonder of met minimale participatie. Bewoners uit de vierde categorie profiteren van de inspanningen van andere bewoners.

Een derde mogelijke invalshoek voor de betekenis die bewoners aan hun buurt hechten is het motief waarom individuele bewoners buurtgebonden sociale cohesie nastreven. Als mogelijke motieven zijn genoemd (De Hart, 2002) altruïsme, morele beginselen, welbegrepen eigenbelang, persoonlijke identificatie met anderen en met de doelen die zij nastreven, druk vanuit sociale controlemechanismen en groepsdruk. Sommige motieven betreffen vooral het eigen belang terwijl andere motieven meer of volledig op anderen zijn gericht.

Waar de eerste twee invalshoeken de betekenis van de buurt en van buurtgebonden sociale cohesie vooral koppelen aan respectievelijk eigen mogelijkheden (actieradius) en eigen wensen (gewenst gebruik van de buurt), illustreert de derde invalshoek dat dit niet per se noodzakelijk is.

2.4 Sociale cohesie als middel

Bij het streven naar buurtgebonden sociale cohesie is de sociale cohesie doorgaans geen doel op zich, maar een middel dat bijdraagt aan het realiseren van andere doelen voor de buurt. In de literatuur zijn aanwijzingen te vinden dat het vergroten van sociale cohesie bijdraagt aan het realiseren van andere (dan sociale cohesie) output- en outcomedoelen van het GSB-III.

Zo geeft de sociale desorganisatietheorie uit de criminologie aan dat sociale cohesie in een buurt een belangrijke bepalende factor is voor veiligheid. In buurten met weinig sociale samenhang functioneren de mechanismen van formele en informele sociale controle niet en het zijn juist deze mechanismen die de criminaliteit in een buurt kunnen tegengaan. Omdat potentiële daders relatief gemakkelijk een delict kunnen plegen als deze mechanismen niet functioneren, komt er in deze buurten meer criminaliteit voor. Dit beeld wordt bevestigd door statistische analyses op basis van data uit de GSB-monitor, waaruit blijkt dat een sterke sociale cohesie samengaat met een laag slachtofferrisico en een geringe beleving van onveiligheid (Maas-De Waal en Wittebrood, 2002). De relatie tussen sociale cohesie en veiligheid is ook bevestigd in analyses voor enkele herstructureringswijken (Bolt en Torrance, 2005). Ook voor verloedering en overlast zijn aanwijzingen gevonden dat sociale cohesie een gunstige invloed kan hebben (o.a. Sampson en Raudenbush, 1999).

Een gebruikelijk beeld in de literatuur is dat sociale cohesie (sociale verhoudingen) in een buurt, maar ook overlast en verloedering, een afgeleide zijn van de fysieke omstandigheden in de buurt. Zo leidt volgens de zogenaamde 'broken window'-theorie (o.a. Wilson en Kelling, 1982) een slechte fysieke situatie in de buurt, in de vorm van gebroken ruiten, graffiti, leegstaande huizen, vuilnis en afval op straat et cetera, tot vandalisme, overlast, verloedering en criminaliteit. Dit komt doordat potentiële overtreders op basis van de waarneming van de fysieke toestand veronderstellen dat het de bewoners niet interesseert wat er in de buurt gebeurt.

Andere auteurs (zoals Sampson en Raudenbush, 1999; Flap en Völker, 2005) stellen dat fysieke en sociale wanorde in een buurt eerder het gevolg zijn van de sociale verhoudingen in een buurt dan de oorzaak voor de sociale verhoudingen. De visie dat de fysieke situatie in een buurt invloed heeft op de sociale situatie ('broken window'-theorie) wordt hierbij niet ontkend. Er wordt echter verondersteld dat beide dezelfde oorzaak hebben, namelijk een gebrek aan informele controle. Sociale cohesie of betrokkenheid van bewoners bij de buurt leidt in hun visie tot informele controle op handhaven van gezamenlijke waarden en normen, waardoor de buurt fysiek netjes blijft en sociale kwaden worden voorkomen. Sociale cohesie is een voorwaarde voor deze controle, maar vormt geen garantie. Anderzijds leidt gebrek aan sociale cohesie niet direct tot criminaliteit in de buurt, maar wel indirect. In buurten met sociale cohesie is de kans op informele controle naar verwachting groter, omdat men eerder steun van buurtbewoners zal krijgen bij het aanspreken van een buurtbewoner of passant die de gezamenlijke normen en waarden overtreedt.

Een cruciale vraag bij het tot stand komen van informele controle is of en zo ja door wie overtreders van de normen en waarden in de buurt, worden aangesproken op hun gedrag. In de speltheorie wordt deze vraag het tweede orde gevangenendilemma genoemd (Flap en Völker, 2005). Het eerste orde dilemma betreft de vraag hoe tot overeenstemming te komen over een probleem, het tweedeorde dilemma betreft de vraag wie zal handhaven. Dat bij de vraag wie zal handhaven inderdaad sprake is van een dilemma komt doordat iedereen profiteert van ingrijpen, maar ook iedereen een motief heeft om te wachten op een ander, die bereid is de overtreder te corrigeren.

Concluderend kan worden gesteld dat fysieke wanorde in de buurt weliswaar onaangenaam is, maar niet direct hoeft te leiden tot desinteresse in de toestand van de buurt en tot vandalisme en criminaliteit. Dit gebeurt wel indirect, doordat er minder sociale cohesie ontstaat en buurtbewoners daardoor geen informele controle uitoefenen als iemand (buurtbewoner of passant) de fatsoensregels of het wetboek van strafrecht overtreedt. Bovendien dragen kleine en grotere criminaliteit in de buurt niet bij tot investeren in buurtgenoten, bovenal omdat er door het gebrek aan veiligheid weinig of geen comfort in de buurt wordt gerealiseerd. Als in zo'n situatie de sociale cohesie in de buurt toeneemt en daarmee ook ondermeer de informele controle, dan kan een positieve spiraal in gang worden gezet die leidt tot minder criminaliteit, meer veiligheid en minder fysieke wanorde.

2.5 Sociale cohesie en beleid

Sociale cohesie is niet alleen een theoretisch, maar ook een normatief concept. Doordat het ontstaan en bestaan van sociale cohesie doorgaans als positief en nastrevenswaardig worden beoordeeld, heeft sociale cohesie ook betekenis voor politiek en beleid. Een kanttekening hierbij is dat niet elke vorm van sociale cohesie per definitie nastrevenswaardig is. Een te sterke sociale cohesie binnen een specifieke groep kan namelijk voor de samenleving nadelig uitwerken (Roes, 2002). Een voorbeeld is de sterke samenhang binnen een groep niet-westerse allochtonen, die de rest van de buurt niet nodig hebben en binnen de groep de eigen taal hanteren waardoor zij geen of slecht Nederlands (leren) spreken. Dit draagt allemaal bij aan een slechte integratie in de samenleving.

In het GSB-III wordt buurtgebonden sociale cohesie gezien als een factor die positief kan bijdragen aan het realiseren van output- en outcomedoelen, zoals tegengaan van verloedering en verbeteren van de subjectieve veiligheid in de buurt (BZ, 2004). Het scheppen van gunstige voorwaarden voor sociale cohesie is een mogelijkheid om hieraan bij te dragen, bijvoorbeeld door aanleg of verbetering van buurtgroen. Een kanttekening hierbij is dat aanpassing van de fysieke situatie gewenste veranderingen weliswaar mogelijk kan maken en/of kan stimuleren, maar ze niet kan afdwingen. Met andere woorden: succes is niet verzekerd.

Het bevorderen van buurtgebonden sociale cohesie kan zeer pragmatisch worden omschreven als het scheppen van gunstige voorwaarden voor betrokkenheid van bewoners bij de buurt en bij hun buurtgenoten ofwel voor participatie van burgers in de buurt, zowel waar het gaat om gedrag, als waar het gaat om houding en opvattingen. De betrokkenheid van bewoners bij de buurt en bij hun buurtgenoten wordt beïnvloed door drie condities (Frieling, 2008; Völker et al., 2007):

1. het aantal ontmoetingsmogelijkheden in de buurt;
2. de laagdrempeligheid van de contacten tussen bewoners;
3. de motivatie van bewoners om te investeren in relaties in de buurt.

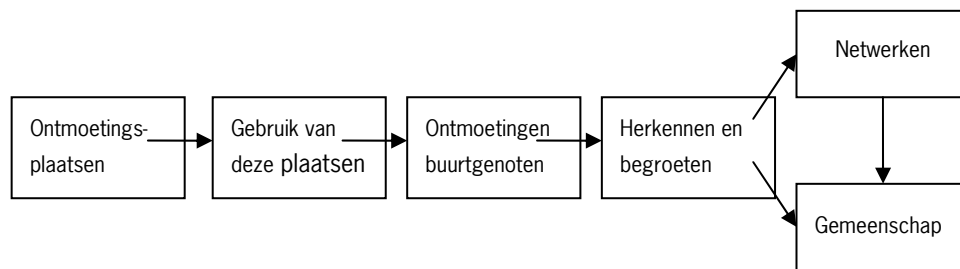
De eerste twee condities kunnen direct worden beïnvloed door fysieke ingrepen, zoals aanleg en inrichting van parken, speelplaatsen en pleinen. De derde conditie, de motivatie om te investeren in relaties in de buurt, wordt sterk beïnvloed door de lengte van de periode die men in de buurt denkt te blijven wonen, de zogenoemde 'shadow of the future'. De motivatie neemt toe met de lengte van deze periode. Daarnaast lijkt eigenaarschap van een woning positief bij te dragen aan de motivatie om te investeren in relaties in de buurt. Dit omdat eigenaren een groter financieel belang hebben bij een leefbare buurt dan huurders (Frieling, 2008).

2.6 Buurtgroen en sociale cohesie

Verondersteld wordt dat buurtgroen via verschillende mechanismen invloed kan uitoefenen op het ontstaan en voortbestaan van buurtgebonden sociale cohesie en, via sociale cohesie op het realiseren van output- en outcomedoelen van het GSB-III- beleid. De mechanismen zijn in vier categorieën ingedeeld, afhankelijk van de rol die het groen in het mechanisme vervult. De onderscheiden categorieën zijn:

- gebruik. Hierbij wordt het groen gebruikt als ontmoetingsplaats, als een locatie waar buurtbewoners elkaar bij bijvoorbeeld recreatieve activiteiten (kunnen) ontmoeten;
- beheer. Hierbij fungeert het groen als object van gezamenlijke activiteiten, namelijk het onderhoud/beheer van het groen door buurtbewoners;
- beleidsbeïnvloeding. Hierbij fungeert het groen als bron van gezamenlijk belang, bijvoorbeeld als buurtbewoners proberen bedreigd groen te behouden of nieuw groen te ontwikkelen;
- identificatie. Hierbij dient het groen als bron van gehechtheid en/of identificatie waardoor bewoners zich verbonden en betrokken voelen bij de buurt en de buurtgenoten.

Ten aanzien van het eerste mechanisme, buurtgroen als ontmoetingsplaats, geldt dat met fysieke voorzieningen als parken, pleinen en speeltuinen voorwaarden (kunnen) worden gecreëerd voor ontmoetingen tussen buurtgenoten, met name voor korte, vluchtige contacten. Juist deze vluchtige contacten dragen bij aan het ontstaan en voortbestaan van buurtgebonden sociale cohesie. Dit strookt met het conceptuele schema (figuur 2.1) van de relatie tussen ontmoetingsplaats en sociale cohesie (via netwerken en/of gemeenschap). Het groen moet daartoe ondermeer veilig, schoon en aantrekkelijk zijn. Voor stationaire activiteiten (activiteiten met een lage verplaatsingssnelheid) is het voorts van belang dat er iets te doen of te beleven valt. Dit kan variëren van de aanwezigheid van anderen tot faciliteiten als speelveldjes, zandbakken en speeltoestellen. Voor niet-stationaire activiteiten, zoals wandelen en uitlaten van honden, kunnen ook aantrekkelijke groene straten (groene dooradering) in aanmerking komen. De geschiktheid van een buurt voor deze niet-stationaire activiteiten wordt wel aangeduid als de 'walkability' van de buurt. In de literatuur wordt aangegeven dat er sprake is van een positieve relatie tussen de 'walkability' van een buurt en de sociale samenhang in die buurt (Leyden, 2003).

Figuur 2.1

Conceptueel schema relaties buurtkenmerken en gemeenschapsgevoelens

Het tweede mechanisme betreft het gezamenlijk beheren van buurtgroen. Doordat buurtgenoten samen bezig zijn, worden (toekomstige) contacten eenvoudiger, wat bijdraagt aan het ontstaan en voortbestaan van buurtgebonden sociale cohesie. Bovendien ontstaat er al dan niet expliciet een gedeeld belang ten aanzien van het groen (Vreke en Salverda, 2009).

Bij het derde mechanisme, het beïnvloeden van het beleid ten aanzien van buurtgroen, is het gezamenlijke belang ten aanzien van dit groen expliciet aan de orde. Het beïnvloeden kan zowel het streven naar aanleg van buurtgroen betreffen, als het proberen te voorkomen dat bestaand groen verdwijnt. In beide gevallen is er sprake van een gezamenlijke 'vijand', wat een erkende aanleiding is voor het ontstaan van sociale cohesie.

Het vierde mechanisme betreft het functioneren van buurtgroen als bron van gehechtheid en identificatie voor de buurtbewoners. Het groen is hierbij iets waardoor de buurt zich, in de ogen van de buurtbewoners, positief van andere buurten onderscheidt, wat bijdraagt aan de identificatie met en de betrokkenheid bij de buurt.

De beschreven mechanismen betreffen de relatie tussen buurtgroen en buurtgebonden sociale cohesie. Of en in welke mate een mechanisme daadwerkelijk functioneert, hangt samen met verschillende factoren. De eerste factor betreft het groen zelf, want niet alle mechanismen functioneren bij al het buurtgroen. Om goed te kunnen functioneren moet vaak zijn voldaan aan voorwaarden ten aanzien van de aard, omvang, inrichting en kwaliteit van het groen. De kwaliteit verwijst naar de fysieke toestand, zoals de mate waarin het is opgeruimd of verloederd.

Een tweede factor is dat een mechanisme vaak vooral van toepassing is voor één of enkele groepen bewoners, zoals bij bijvoorbeeld het gebruik van een kinderspeelplaats.

Een derde categorie factoren betreft het type buurt en de situatie in de buurt. Een specifiek mechanisme kan bij 'hetzelfde groen' in verschillende buurten anders functioneren, bijvoorbeeld bij grote verschillen in de mate van stedelijkheid.

De genoemde factoren impliceren dat de situatie in de buurt van invloed is op de bijdrage van buurtgroen aan sociale cohesie. De situatie in de buurt kan worden beschreven via buurtkenmerken. Een mogelijke indeling van buurtkenmerken is (zie o.a. SCP, 2005; RPB, 2006):

- fysieke kenmerken. Dit betreft de aard en dichtheid van de bebouwing, de invulling van de openbare ruimte (inclusief hoeveelheid groen en water), de mate van functiemenging (zoals wonen, winkels, recreatie, bedrijvigheid en verkeersinfrastructuur) en fysieke overlast via verloedering, vervuiling, vernieling e.d.. Daarnaast zijn hier specifieke bronnen van overlast, zoals verkeersoverlast, geluidsoverlast en stankoverlast, ondergebracht;
- sociale kenmerken. Dit betreft de bevolkingssamenstelling, de manier waarop bewoners met elkaar omgaan, de mate van contacten met burens en met andere buurtbewoners, gevoelens van saamhorigheid en sociale overlast zoals worden lastiggevallen op straat en criminaliteit. Ook de mate van sociale cohesie behoort tot deze categorie kenmerken;

- functionele kenmerken. Dit betreft de bereikbaarheid van en de afstand tot ondermeer infrastructuur, openbaar vervoer, werkgelegenheid en voorzieningen als gezondheidszorg, scholen en winkels.

De fysieke en sociale kenmerken betreffen de situatie in de buurt, bij de functionele kenmerken wordt ook over de grenzen van de buurt gekeken. De verschillende kenmerken staan niet los van elkaar maar kunnen elkaar zowel positief als negatief versterken. Dit geldt zowel voor kenmerken binnen een categorie als voor kenmerken uit verschillende categorieën.

Voor het type buurt zijn verschillende indelingen ontwikkeld, waaronder de door VROM gehanteerde indeling in woonmilieus en de door het CBS gehanteerde mate van stedelijkheid. In het onderzoek is, op grond van de databeschikbaarheid, gekozen voor de indeling op basis van de mate van stedelijkheid van het CBS. Deze indeling is gebaseerd op de concentratie van menselijke activiteiten in de buurt, zoals wonen, werken, schoolgaan, winkelen, uitgaan et cetera. De maatstaf hiervoor is de gemiddelde omgevingsadressendichtheid van de buurt. De omgevingsadressendichtheid van een adres (OAD) is het quotiënt van het aantal adressen binnen een cirkel met een straal van één kilometer rondom dat adres en de oppervlakte van de cirkel. De OAD wordt uitgedrukt in adressen per km². De gemiddelde OAD van een buurt is het gemiddelde van de OAD van alle adressen in de buurt. Er zijn vijf categorieën van stedelijkheid onderscheiden:

- zeer sterk stedelijk: gemiddelde OAD is 2500 of meer adressen per km²;
- sterk stedelijk: gemiddelde OAD is 1500 tot 2500 adressen per km²;
- matig stedelijk: gemiddelde OAD is 1000 tot 1500 adressen per km²;
- weinig stedelijk: gemiddelde OAD is 500 tot 1000 adressen per km²;
- niet stedelijk/landelijk: gemiddelde OAD is minder dan 500 adressen per km².

Deze categorieën zijn zodanig gekozen dat iedere categorie landelijk gezien ongeveer evenveel inwoners bevat.

2.7 Samenvatting

Buurtgebonden sociale cohesie is gedefinieerd als de mate waarin bewoners in een buurt zijn geïntegreerd, daarin participeren en zich met de buurt identificeren. Buurtgebonden sociale cohesie is een kenmerk van een systeem, van de buurt en haar bewoners, en niet van individuele bewoners. Echter, de mate van sociale cohesie wordt wel bepaald door de houding, het gedrag en de percepties van individuele bewoners.

Het concept sociale cohesie is gebaseerd op de situatie ten aanzien van verschillende samenhangende componenten. Bij buurtgebonden sociale cohesie zijn drie componenten relevant, te weten (1) gedeelde normen en waarden, (2) sociale participatie en betrokkenheid bij buurtgenoten, en (3) identificatie met de buurt.

Niet iedere bewoner hecht dezelfde betekenis aan de buurt waarin hij woont en de sociale cohesie binnen die buurt. De betekenis die een bewoner hecht aan zijn buurt en aan sociale cohesie in de buurt, kan vanuit verschillende invalshoeken worden beschouwd, te weten (1) afhankelijkheid van de buurt (actieradius), (2) gewenst gebruik van de buurt en (3) het motief om sociale cohesie na te streven. Waar de eerste twee invalshoeken de betekenis vooral koppelen aan eigen mogelijkheden en eigen wensen, illustreert de derde invalshoek dat dit niet per se noodzakelijk is.

Bij het streven naar buurtgebonden sociale cohesie is de sociale cohesie doorgaans geen doel op zich, maar een middel dat bijdraagt aan het realiseren van andere doelen voor de buurt, zoals veiligheid en tegengaan van verloedering, overlast en criminaliteit. Sociale cohesie is hierbij, via ondermeer informele sociale controle, een belangrijke factor. Het dilemma 'wie zal handhaven?' speelt hierbij een cruciale rol.

Conditie die van invloed zijn op de mate van sociale cohesie in een buurt, zijn:

1. het aantal ontmoetingsmogelijkheden in de buurt;
2. de laagdrempeligheid van de contacten tussen bewoners;
3. de motivatie van bewoners om te investeren in relaties in de buurt.

De eerste twee condities kunnen direct worden beïnvloed door fysieke ingrepen, zoals aanleg en inrichting van parken, speelplaatsen en pleinen. In het GSB-III-beleid is dit ook aan de orde. Een kanttekening hierbij is dat aanpassing van de fysieke situatie de gewenste veranderingen weliswaar mogelijk kan maken en/of kan stimuleren, maar ze niet kan afdwingen.

Buurtgroen is een mogelijkheid om via fysieke ingrepen sociale cohesie te bevorderen. Er zijn vier categorieën mechanismen onderscheiden waarlangs groen invloed kan uitoefenen op sociale cohesie, (1) gebruik, (2) beheer, (3) beleidsbeïnvloeding en (4) identificatie. Of en in welke mate een mechanisme daadwerkelijk functioneert, hangt samen met drie factoren. De eerste betreft het groen zelf, om goed te kunnen functioneren moet het groen voldoen aan voorwaarden ten aanzien van de aard, omvang, inrichting en kwaliteit. Ten tweede geldt dat een mechanisme vaak vooral van toepassing is voor een of enkele groepen bewoners. En tot slot is ook de situatie in de buurt van invloed op het functioneren van een mechanisme.

3 Kwalitatieve lijn, praktijkvoorbeelden die de mechanismen illustreren

3.1 Introductie

In dit hoofdstuk wordt een aantal voorbeelden uit de praktijk besproken, die illustreren hoe groen via de onderscheiden mechanismen bijdraagt aan buurtgebonden sociale cohesie. De voorbeelden komen grotendeels uit andere onderzoeken of verkenningen, voor enkele voorbeelden is in een telefonisch interview met een direct betrokkene gevraagd naar concrete effecten van het groen of van de activiteit in of ten aanzien van dat groen. Daarbij is ingegaan op de onderscheiden aspecten van sociale cohesie in de buurt: gedeelde normen en waarden, sociale participatie en identificatie met de buurt. De vier te illustreren mechanismen zijn:

1. gebruik. Bij dit mechanisme wordt het groen gebruikt als ontmoetingsplaats, als locatie waar buurtbewoners elkaar bij bijvoorbeeld recreatieve activiteiten (kunnen) ontmoeten;
2. beheer. Bij dit mechanisme fungeert het groen als object van gezamenlijke activiteiten, namelijk het onderhoud/beheer van het groen door buurtbewoners;
3. beleidsbeïnvloeding. Bij dit mechanisme fungeert het groen als bron van gezamenlijk belang, bijvoorbeeld als buurtbewoners proberen bedreigd groen te behouden of nieuw groen te ontwikkelen;
4. identificatie. Bij dit mechanisme dient het groen als bron van gehechtheid en/of identificatie waardoor buurtbewoners zich meer verbonden en betrokken voelen bij de buurt en de buurtgenoten.

Het gaat in alle gevallen om kleinschalig buurtgroen in een centrumstedelijke buurt. Alle voorbeelden zijn beschreven aan de hand van dezelfde aspecten. In het geval dat er voor een aspect te weinig informatie is gevonden, is daarbij volstaan met een gedeeltelijke of soms zelfs helemaal geen beschrijving. De statistische informatie over de buurten (staafdiagram, tabel) is ontleend aan het CBS-statline-bestand Kerncijfers wijken en buurten, en betreft de situatie in 2004.

3.2 Moe's Tuin in Delft

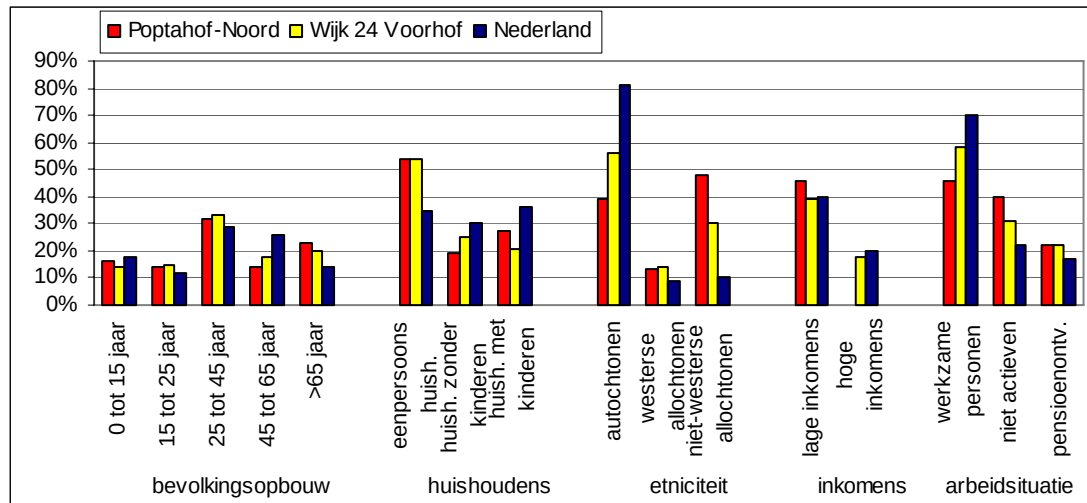
Bronnen: De Man (2007) en de webpagina www.delft.nl/content.jsp?objectid=45961

Gewenste veranderingen c.q. aanleiding/reden om de tuin op te richten

In 2005 hebben enkele bewoonsters uit de Poptahof in de wijk Voorhof samen met het opbouwwerk Moe's Tuin opgericht, een tuin met moestuintjes voor vrouwen uit de buurt. De initiatiefneemster wilde door middel van deze tuin vrouwen uit niet-westerse culturen de mogelijkheid geven om samen met andere vrouwen buitenshuis te zijn. Volgens haar was er namelijk behoefte aan meer mogelijkheden voor deze vrouwen om elkaar ongedwongen (in de openbare ruimte) te kunnen ontmoeten. Hiervoor was, uitgezonderd het winkelcentrum, geen plaats beschikbaar. Moe's Tuin zou moeten leiden tot meer allochtone vrouwen 'het huis uit krijgen', tot meer sociale contacten tussen buurtbewoners uit verschillende bevolkingsgroepen en tot meer sociale controle, waardoor uiteindelijk de buurt rustiger en veiliger wordt.

Soort buurt/wijk

	Poptahof-Noord	Wijk Voorhof	Nederland
mate van stedelijkheid			
omgevingsadressendichtheid	4469	3995	1876
aantal inwoners per km ²	11985	9602	483
percentage huurwoningen	100%	75%	45%
percentage koopwoningen	0%	25%	55%
gemiddelde huishoudensgrootte	1,9	1,8	2,3

Soort groen en inrichting

Het gaat om moestuintjes. Bij deze moestuintjes zijn een gezamenlijke picknicktafel en een schuurtje met gereedschap aanwezig. De tuin grenst aan de speelplek en is in principe alleen toegankelijk voor deelnemers. Er staat een groot bord bij de ingang. De inrichting is open vanwege een laag hek, en vanuit de omringende woningen is er zicht op de tuin.

Doelgroep en activiteiten

Vrouwen uit de wijk en hun familie gebruiken de tuin. Het gaat om een moestuin met 16 vakken; elk vak wordt door twee vrouwen (families) gebruikt. De vrouwen werken op vaste middagen in de tuin. Buurtbewoners ontmoeten elkaar tijdens het tuinieren, het buiten zitten en bij het openings- en oogstfeest.

Mechanismen

Het gaat hier vooral om het mechanisme waarbij buurtgenoten elkaar ontmoeten tijdens het gebruik van de tuin, dat willen zeggen tijdens het tuinieren. Iedere deelnemer beheert zijn eigen stukje tuin; er is geen gezamenlijk beheer. Wel zijn er gelijke werktijden, een gezamenlijke schuurtje met gereedschappen en een picknicktafel. Bovendien is het de gewoonte bij tijd en wijlen na het tuinieren gezamenlijk iets te drinken.

Het betreft een stationaire activiteit, namelijk tuinieren. Naast vluchtige contacten biedt dit mogelijkheden voor intensievere sociale contacten en vervolgcontacten.

Het gaat dus niet om een gezamenlijke activiteit, maar de vrouwen werken wel op dezelfde tijden in de tuin. Volgens de initiatiefneemster hebben allochtonen niet zo'n vergadercultuur, maar samen wat doen - zoals in de tuin werken - past wel goed bij de cultuur. Dit is dus een beter middel om met elkaar in contact te komen en deel te nemen aan de sociale structuur van een buurt dan door het participeren in buurtcommissies en dergelijke.

Door de ontmoetingen in de tuin herkennen en groeten mensen elkaar, maken ze een praatje, leren ze elkaar beter kennen, zijn er gezamenlijke activiteiten (samen zitten en drinken en een buurtfeest), zijn er uitwisselingen (zoals tips en recepten) en komen samenleefkwesities aan de orde (normen en waarden).

In principe is de tuin alleen bedoeld voor deelnemers aan het initiatief. Andere buurtbewoners mogen niet in de tuin, hoewel dat niet helemaal te handhaven is. Bij de ingang staat een bord waarop staat dat de tuin alleen toegankelijk is voor deelnemers. Twee keer per jaar wordt een feestje gehouden waarbij wel de hele buurt welkom is.

Doordat de tuin maar door een beperkte groep bewoners (in principe alleen vrouwen en dan met name allochtone vrouwen) wordt gebruikt, is er al gauw sprake van herkenning, vertrouwdheid en een saamhorigheidsgevoel. Aan de andere kant heeft de tuin hierdoor een beperkte reikwijdte. Voor een geïnterviewde autochtone bewoonster die niet aan het tuinproject deelneemt, geldt dat zij zich niet welkom voelt in de tuin en dat zij zich daardoor juist minder thuis voelt in de buurt. Een andere geïnterviewde buurtbewoner die niet deelneemt in de tuin, vindt het juist erg prettig (gezellig/levendig) dat er buurtgenoten buiten bezig zijn en vindt de buurt door de verhoogde sociale controle veiliger geworden.

Je kunt vraagtekens zetten bij de beperkte toegankelijkheid. Maar in een buurt als deze, met veel niet-westerse allochtonen, is het misschien de enige manier waarop een gezamenlijke tuin succes kan hebben. Anders is het te bedreigend. Het doel van de initiatiefneemster was vooral om meer allochtone vrouwen 'het huis uit krijgen' en daardoor meer sociale contacten tussen de verschillende bevolkingsgroepen te bewerkstelligen.

Buurtgebonden sociale cohesie vóór het oprichten van de tuin

Moe's Tuin bestaat nu ruim 3,5 jaar, sinds 13 april 2005. In het verslag van een vergadering over Moe's Tuin uit februari 2005 is als knelpunt aangegeven dat bewoners van verschillende culturen langs elkaar heen leven. Verder wordt de wijk door velen als anoniem ervaren, er is weinig sprake van een 'wijk(k)gevoel', en de verhuiscijfers zijn relatief hoog (De Man, 2007). Door de grote instroom de laatste jaren van vooral asielzoekers en vluchtelingen, heeft de wijk in een korte tijd een sterk multiculturele karakter gekregen, met een aantal grote (ervaren) problemen. Zowel autochtone als allochtone bewoners voelen zich niet (meer) thuis in de wijk. Er is verder weinig contact tussen de verschillende etnische groepen. En door de verschillende culturen zijn er geen gedeelde normen en waarden over hoe je met elkaar in de buurt omgaat: er zijn geen duidelijke ongeschreven regels en de bewoners verschillen in wat ze normaal vinden. Over de leefbaarheid zeggen de meeste geïnterviewden dat ze de wijk als onveilig (met name door drugsoverlast) en enigszins verloederd (onder andere door zwerfvuil) beschouwen.

Buurtgebonden sociale cohesie als gevolg van het oprichten van de tuin

De Man (2007) concludeert dat het er op lijkt dat Moe's Tuin zowel voor de individuele deelnemers als voor de buurt een positief effect heeft gehad op de sociale cohesie. Er is een plek gekomen voor nieuwe en oude contacten, maar ook 'kleine ontmoetingen', elkaar alleen zien, zijn mogelijk. Doordat er meer mensen vaker buiten zijn, komt men elkaar meer tegen. Daarnaast lijken in de wijk ook positieve ontwikkelingen gaande, zoals een betere sfeer en meer vertrouwen. Door sommigen wordt dit mede toegeschreven aan Moe's Tuin (naast andere activiteiten die al lopen in het kader van de herstructurering van de wijk).

Een deel van deelnemers geeft aan dat Moe's Tuin daadwerkelijk heeft geleid tot meer contacten in de buurt, voor anderen heeft het aan de contacten die er al waren een plek geboden om samen te komen. Er wordt uitdrukkelijk bij gezegd dat het ontstaan van sociale contacten en van een sociale groep tijd nodig heeft.

De familieleden van de deelnemers worden meegetrokken in de contacten. En vanuit de organisatie van Moe's Tuin wordt in ieder geval wel geprobeerd om de rest van de buurt er ook bij te betrekken. Op de feestelijke opening en sluiting van Moe's Tuin worden ook niet-deelnemende buurtbewoners uitgenodigd.

Er zijn wel bewoners die af en toe naar een feest van Moe's Tuin komen of een praatje maken met de mensen die in de tuin werken, maar dit is niet grootschalig. Er zijn ook bewoners die zich meer afzijdig houden van Moe's Tuin. Toch zegt de sociaal wijkbeheerder dat een sociale activiteit die zich buiten afspeelt, meer effect op de buurt heeft dan de activiteiten in een wijkcentrum omdat die veel minder zichtbaar zijn. Sommigen vinden de tuin dan ook een aanwinst omdat het gezellig is om mensen buiten bezig te zien. Een enkeling ziet de vooral allochtone moestuin als een bedreiging; een bevestiging dat de 'wijk wordt overgenomen door buitenlanders'.

Bij de deelnemers aan Moe's Tuin is meer begrip ontstaan voor elkaars cultuur en gewoonten; en de deelnemers zijn bovendien meer bereid om daar rekening mee te houden. Ook worden er recepten en tips uitgewisseld door de deelnemers van de tuin en komen er samenleefkwesties aan de orde, bijvoorbeeld botsingen tussen patriarchale en matriarchale culturen. Wel zijn er intern nog verschillen in wat moet worden gezien als gangbare omgangsvormen. Voor veel deelnemers is de tuin bijvoorbeeld echt alleen bedoeld voor vrouwen, mannen mogen er niet komen. Anderen denken daar anders over. Er is dus nog geen volledige consensus over de normen en waarden binnen het initiatief, laat staan dat er consensus is over de omgangsvormen binnen de hele wijk. Toch zien de meeste deelnemers het initiatief als een hele stap dichterbij elkaar.

Verder vinden sommigen dat Moe's Tuin een positief effect heeft op het vertrouwen in de buurt en de buurtbewoners onderling. Ook omdat de Moe's Tuin geen last heeft van vandalisme. Dat geeft de burger moed. Een opbouwwerkster geeft aan dat dit project ook indirecte effecten kan hebben, bijvoorbeeld dat buurtbewoners andere projecten gaan initiëren. Moe's Tuin kan bijvoorbeeld een opstapje zijn naar andere buurtactiviteiten zoals een kookhuis. In ieder geval heeft de wijk volgens haar "iets van zichzelf gekregen, een eigenheid, een identiteit".

3.3 De Adelaarhoftuin in Utrecht

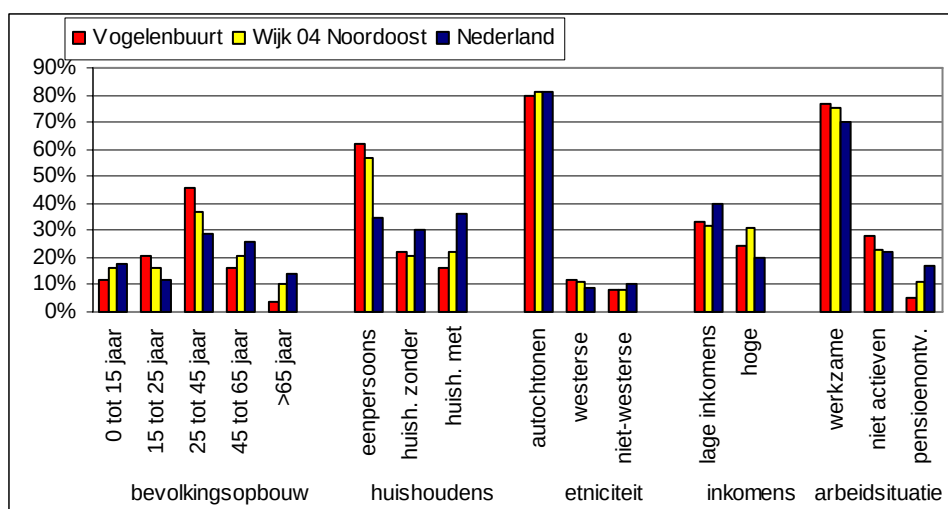
Bron: Filmer (1999, p. 10-11)

Gewenste veranderingen c.q. aanleiding/reden om de tuin op te richten

Bewoners van de Vogelenbuurt in de wijk Utrecht-Noordoost hebben in 1995 op eigen initiatief een kaal plein waar veel overlast was, omgevormd tot een natuurlijke buurttuin. "Voor de bewoners was de tuin geen doel op zich, maar een middel om de sfeer in de buurt te verbeteren" (Filmer, 1999).

Soort buurt wijk

	Vogelenbuurt	Wijk Noordoost	Nederland
mate van stedelijkheid			
omgevingsadressendichtheid	5564	4058	1876
aantal inwoners per km ²	18389	6925	483
percentage huurwoningen	31%	42%	45%
percentage koopwoningen	69%	58%	55%
gemiddelde huishoudensgrootte	1,6	1,8	2,3

Soort groen en inrichting

De Adelaarhoftuin is een natuurlijke tuin met vooral inheemse planten, die is ontworpen door een (door de bewoners zelf gekozen) milieuvriendelijke hovenier. Er worden geen chemische bestrijdingsmiddelen gebruikt en hergebruik van materialen wordt belangrijk gevonden. De vijver is geen plastic bak maar gemaakt van leem. Verder zijn er een speeltuin, bankjes en een schuurtje voor tuingereedschap.

Doelgroep

Het betreft in principe alle buurtbewoners/omwonenden.

Mechanismen

Het gaat hier in eerste instantie om het mechanisme beïnvloeden van het beleid en daarnaast om de mechanismen gebruik als ontmoetingsplaats en gezamenlijk beheer. Een kerngroep van de buurtbewoners heeft zich ingespannen om samen met de gemeente en het opbouwwerk een buurttuin te realiseren. Bij de aanleg van de tuin zijn de andere bewoners intensief betrokken. Het onderhoud gebeurt door bewoners via zogenaamde onderhoudsdagen. De tuin wordt door de bewoners gebruikt om te zitten, te spelen en een wandelingetje te maken.

Vooraf het elkaar ontmoeten in de tuin en de gezamenlijke onderhoudsdagen dragen bij aan de sociale cohesie in de buurt. De werking van het mechanisme dat alles in gang heeft gezet, te weten het ontstaan van sociale cohesie als gevolg van de acties van een aantal bewoners om de gemeente te overtuigen dat er een buurttuin moest komen, kan op basis van de beschikbare informatie minder goed worden geïllustreerd. Wel is het duidelijk dat alle ideeën uitvoerig aan de bewoners zijn voorgelegd en dat ze gezamenlijk tot een plan voor een ontwerp zijn gekomen.

De activiteiten rondom de buurttuin zijn voornamelijk stationaire activiteiten, zoals zitten, spelen en tuinieren. Naast vluchtige contacten biedt dit dus ook mogelijkheden voor intensievere sociale contacten en eventueel vervolgcontacten. De tuin is bovendien voor iedereen toegankelijk, ook mensen uit de bredere omgeving komen met hun kinderen in de speeltuin. De uitstraling van de buurttuin is daardoor via het gebruikmechanisme groter dan alleen de direct omwonenden. Door de onderhoudsdagen (beheermechanisme) heeft de buurttuin ook effect op bewoners die niet zulke groene vingers hebben. Sommige bewoners zijn “er gewoon een uurtje bij”. “Het komt voor dat er iemand een kopje koffie meedrinkt en later op de dag met een schaal vol lekkere hapjes komt, of dat een stratenmaker uit de buurt even helpt het vloertje in de schuur te leggen. Iedereen kan een bijdrage leveren.”

Door ontmoetingen in de tuin en de onderhoudsdagen herkennen en groeten bewoners elkaar, maken ze een praatje, leren ze elkaar beter kennen, zijn er gezamenlijke activiteiten (samen zitten en koffie of thee drinken), zijn er uitwisselingen (o.a. ideeën over planten en tuinieren) en komen andere problemen in de wijk aan de orde.

Buurtgebonden sociale cohesie vóór het oprichten van de tuin

De situatie in de buurt voorafgaand aan het oprichten van de tuin kan het best worden geïllustreerd met het volgende citaat:

“Zelf woon ik al een jaar of vijf aan de Adelaarshof en kende mijn burens niet eens. Eerder was de Adelaarshoftuin een heel kaal plein met twee grasveldjes en een hoop tegels. Mensen liepen er snel overheen om van of naar huis te gaan. Verder werd er veel gevoetbald. Daar is op zich niets op tegen, maar omwonenden kregen regelmatig een bal door de ruit of over de schutting. Op een gegeven moment was er ook een groep criminele jongeren die 's nachts gebruik maakten van het plein om elkaar te ontmoeten en waarschijnlijk om spullen te verhandelen. (...) Er was een gevoel van onveiligheid en onvrede met de bestaande situatie bij de bewoners, en ook bij de gemeente.”

Buurtgebonden sociale cohesie als gevolg van het oprichten van de tuin

De sociale participatie is hoger geworden omdat er meer onderling contact is tussen de bewoners. “Bewoners ontmoeten elkaar in de tuin om koffie of thee te drinken, of om er even door te lopen. Er is een groep Marokkaanse vrouwen die elkaar in de tuin ontmoeten en er zijn mensen uit een wijdere omgeving die even met hun kinderen in de speeltuin komen.” “Door de tuin en de onderhoudsdagen heb ik een veel intensiever contact met mijn burens en ben ik wat meer geneigd een beetje op te letten. Omdat je er niet als enige aan werkt het een beetje gezellig te houden, is het gevoel van onveiligheid al behoorlijk afgezwakt.”

Er is dus meer sociale controle; mensen letten beter op wat er gebeurt in de tuin en buurt. Aan de andere kant was het in het begin nog wel zoeken naar gezamenlijke opvattingen (afspraken en regels) over het beheer van de tuin. Bijvoorbeeld over wat nu eigenlijk onkruid is, of het nu belangrijker is dat een plant inheems is of dat een bewoner betrokken is bij de tuin. “Het is nu ook wat makkelijker om te praten over andere onderwerpen, zoals de problemen van de huizen van het Woningbedrijf of het kruispunt van de Merelstraat en Adelaarstraat.”

Ook is de identificatie met en betrokkenheid bij de buurt toegenomen. De bewoners zijn trots op hun tuin en op zichzelf omdat ze het voor elkaar hebben gekregen. De tuin heeft bovendien een voorbeeldfunctie voor mensen die ergens anders een dergelijke tuin willen realiseren. “Het is een eigen manier van werken op gebied van bewonersparticipatie, criminaliteitsbestrijding en buurtbeheer. Inmiddels komen uit het hele land groepen kijken hoe het er hier aan toe gaat”. Het zou goed kunnen dat dit ook bijdraagt aan het trotser zijn op de eigen buurt.

3.4 De Bickershof in Utrecht

Bronnen: Filmer (1999) en de website www.bickershof.nl

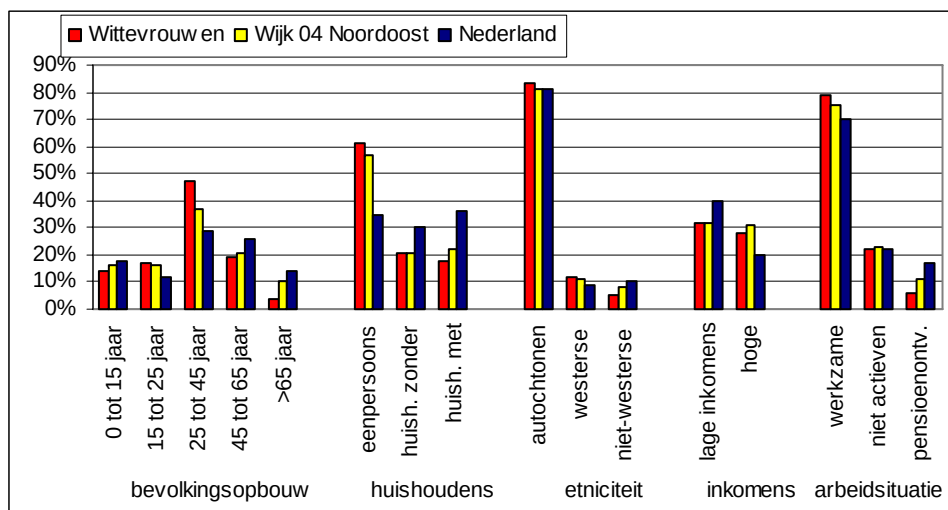
Gewenste veranderingen c.q. aanleiding/reden om de tuin op te richten

De Bickershof is een stadstuin in de buurt Witte Vrouwen in Utrecht-Noordoost. De omwonenden beheren sinds 1987 zelfstandig dit openbaar groen. Het is een binnenterrein achter de huizen van 130 bij 20 meter. Vroeger was het een bedrijfsterrein. Nadat het bedrijf vertrok uit de wijk, bleek de bodem ernstig te zijn vervuild. De leeflaag werd tot 2,5 meter diepte vernieuwd en een groep bewoners nam het initiatief om er een gezamenlijke ecologische tuin aan te leggen.

De gemeente had hele andere ideeën over de inrichting van het terrein. Als de gemeentelijke plannen waren doorgegaan was het terrein nu voor driekwart verhard geweest en zou het groen hebben bestaan uit weinig onderhoud vragende struiken. De gemeente wilde in eerste instantie niet meegaan met de wens van de bewoners om het terrein zelf te onderhouden. Pas na een politieke actie in de richting van de toenmalige wethouder lukte het om het terrein als experiment volledig zelf te gaan beheren. Inmiddels is de Bickershof een begrip geworden in Utrecht en een voorbeeld voor vele vergelijkbare initiatieven.

Soort buurt/wijk

	Wittevrouwen	Wijk Noordoost	Nederland
mate van stedelijkheid			
omgevingsadressendichtheid	4723	4058	1876
aantal inwoners per km ²	16281	6925	483
percentage huurwoningen	31%	42%	45%
percentage koopwoningen	69%	58%	55%
gemiddelde huishoudensgrootte	1,7	1,8	2,3

Soort groen en inrichting

Het gaat om volkstuintjes en een gemeenschappelijke tuin met o.a. een boerentuin, heemtuin, zonneweide en helofytenvijver, waarover bewoners zelf het beheer voeren. Er is tevens een speeltuin, een dierenhofje en zitgelegenheid. Een aangrenzend kinderdagverblijf maakt veel gebruik van de speelmogelijkheden.

Doelgroep en activiteiten

Bijna alle omwonenden zijn op de een of andere manier betrokken bij de Bickershof.

Een belangrijk uitgangspunt bij het beheer van de Bickershof is om zoveel mogelijk alle bewoners te betrekken. Bijvoorbeeld door de aanleg van volkstuintjes in de Bickershof die vervolgens aan de bewoners worden verhuurd. Daarnaast heeft een aantal bewoners een vaste klus in de tuin: het maaien van het gras, het legen van de vuilnisbakken, het op orde houden van de zandbak en de verzorging van de dieren of het bijhouden van een specifiek stukje van de tuin als de kruidentuin of de boerentuin. Ook zijn er vaste 'Werkzondagen', waarop met ieder die dat wil in de tuin wordt gewerkt. Verder worden jaarlijks terugkerende evenementen georganiseerd, zoals een planten ruilmarkt, een Hofse smuldag en muziek- en theateruitvoeringen.

Mechanismen

Het gaat in dit voorbeeld om de mechanismen gebruik als ontmoetingsplaats, gezamenlijk beheer en het beïnvloeden van het beleid. Vooral het elkaar ontmoeten in de tuin en het gezamenlijke beheer dragen bij aan de sociale cohesie in de buurt.

In het begin heeft een kerngroep zich ingezet richting de gemeente om de tuin te realiseren en om zelf het beheer te kunnen voeren. De tuin is in eerste instantie alleen bedoeld voor direct omwonenden, maar de tuin is dagelijks van 9 tot 18 uur voor publiek toegankelijk en er worden vele buurtactiviteiten georganiseerd zoals de jaarlijkse barbecue. Dit heeft een vrij groot uitstralingseffect op de buurt. Op de website van het initiatief, die ook als communicatiemiddel met de buurt wordt ingezet, wordt ook een koppeling gelegd met andere zaken die in de buurt spelen door te verwijzen naar de Wijkraad Noordoost en het Milieupunt Utrecht.

Buurtgebonden sociale cohesie als gevolg van het oprichten van de tuin

Dat de oprichting van de tuin heeft bijgedragen aan de sociale cohesie in de buurt, blijkt uit het volgende citaat: "Omdat bewoners de tuin zelf hebben aangelegd en zelf onderhouden is de sociale samenhang in de buurt bijzonder. Verder hebben vervuiling, vernieling en onveiligheid veel minder kans, want door de betrokkenheid van de buurt is er altijd wel iemand die ingrijpt. Het gaat er ook om dat mensen zich verantwoordelijk voelen. (...) maar het betekent ook dat mensen elkaar durven aan te spreken en er voor zorgen dat er geen vreemde dingen gebeuren" (Filmer, 1999, p. 43-44).

3.5 Volkstuinen in het Oude Westen in Rotterdam

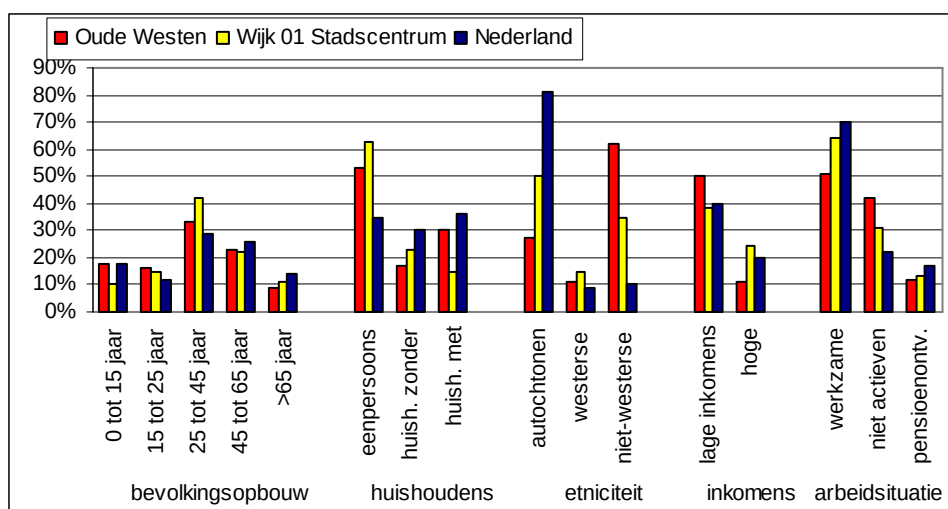
Bronnen: Diemont en Vos (2004) en Van de Wiel (2004, p. 34-36)

Gewenste veranderingen c.q. aanleiding/reden om de volkstuinen op te richten

Na de sloop van een school 20 jaar geleden was er sprake van dat het binnenterrein zou worden omgevormd tot een parkje. Daar heeft de Aktiegroep het Oude Westen zich tegen verzet uit angst voor verloedering en junks. De bewoners hebben de woningcorporatie 'De Nieuwe Unie' geadviseerd om op de binnenterreinen van vier woonblokken (volks)tuinen aan te leggen. Dit heeft geresulteerd in vier volkstuincomplexen, met per complex zes tot acht tuintjes. Er zijn dus ongeveer 30 tuintjes.

Soort buurt/wijk

	Oude Westen	Wijk Stadscentrum	Nederland
mate van stedelijkheid			
omgevingsadressendichtheid	5885	5854	1876
aantal inwoners per km ²	17420	6925	483
percentage huurwoningen	87%	76%	45%
percentage koopwoningen	13%	24%	55%
gemiddelde huishoudensgrootte	1,9	1,6	2,3

Soort groen en inrichting

Het gaat om moestuintjes en siertuinen.

De volkstuincomplexen liggen omsloten door huizen, midden in de woonblokken. Ze zijn kleinschalig van aard. De volkstuinten zijn niet vrij toegankelijk, de volkstuinters hebben ieder hun eigen sleutel. Op elk complex is door de woningcorporatie een beheerder aangesteld, die erop toeziet dat het complex netjes blijft en problemen doorgeeft aan de woningcorporatie. Er zijn ook bankjes om te zitten.

Doelgroep en activiteiten

Een klein gedeelte van de bewoners van de omliggende woonblokken maakt gebruik van de volkstuinten. Het gaat om mensen van verschillende nationaliteiten: mensen komen bijvoorbeeld uit Turkije, Suriname, Kaapverdië, Kameroen en Nederland.

Deze groep bewoners ontmoet elkaar tijdens het tuinieren en als ze in de tuin zitten. De bewoners van de omliggende woningen kijken uit op de tuinen en op de mensen die er aan het werk zijn.

Mechanismen

Het gaat hier vooral om het mechanisme waarbij buurtgenoten elkaar ontmoeten tijdens het gebruik van de tuin (dat willen zeggen tijdens het tuinieren en het zitten in de tuin). Het betreft een stationaire activiteit, namelijk tuinieren. Naast vluchtige contacten biedt dit dus ook mogelijkheden voor intensievere sociale contacten en eventueel voor vervolcontacten. Veel tuinders blijven een hele of een halve dag in de tuin. Er is daardoor veel gelegenheid om elkaar te spreken. Ook hebben alle tuinders dezelfde bezigheid; wat leidt tot gemeenschappelijkheid en aanleiding geeft om elkaar aan te spreken.

Door de ontmoetingen in de tuin herkennen en groeten mensen elkaar, maken ze wel eens een praatje en wisselen ze planten met elkaar uit. Soms leren ze elkaar beter kennen, zijn er gezamenlijke activiteiten (samen zitten) en ontmoeten ze elkaar zelfs bij elkaar thuis. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval bij een groepje Turkse tuinders die onderling veel en intensief contact hebben gekregen.

Doordat de tuin maar door een beperkte groep bewoners wordt gebruikt, is er al gauw herkenning en vertrouwdeheid. Aan de andere kant heeft de tuin hierdoor maar een beperkte reikwijdte.

Buurtgebonden sociale cohesie als gevolg van het oprichten van de volkstuinten

Uit onderzoek op drie volkstuincomplexen blijkt dat de onderlinge sociale contacten belangrijk worden gevonden door de volkstuinters (Diemont en Vos, 2004). Vaak maken de tuinders een praatje met elkaar en

weten ze bijvoorbeeld wie er wanneer op vakantie gaat. Tussen een aantal (Turkse) tuinders is er zelfs zeer intensief contact. Sommige autochtone tuinders voelen zich wel eens buitengesloten wanneer deze groep in hun eigen taal veel met elkaar communiceren. Aan de andere kant zie je ook dat verschillende culturen elkaar iets beter leren kennen en ook waarderen. Een voorbeeld is dat er groenten uit verschillende culturen worden uitgewisseld.

De zoon van een Turkse volkstuinder vertelt: “Heel vaak gaan mijn ouders ‘s middags of ‘s avonds naar de tuin. Niet alleen om te werken, ook om er te zitten of om te kletsen met de andere volkstuinders.” (Van de Wiel, 2004). “Ze hebben veel contact met de andere Turken. Er worden veel planten uitgewisseld, ze gaan samen op het bankje voor de tuinen praten en ze gaan bij elkaar op bezoek”.

Een autochtone volkstuinder vertelt: “Ik heb wel gesprekken met een aantal tuinburen. De meeste gesprekken zijn oppervlakkig in verband met taalproblemen. We informeren wel altijd hoe het gaat en we groeten elkaar meestal als we de tuin inkomen. De Turken zitten veel in hun tuinen en hebben veel gemeenschappelijk. Daar hoor ik niet bij, maar ik kan wel redelijk goed met ze opschieten. Als we elkaar tegenkomen op straat zeggen we gedag.” (Van de Wiel, 2004).

Het gaat in dit voorbeeld om een kleine groep buurtbewoners. De 32 tuinders wonen allemaal dicht bij de tuinen en bij elkaar. Ze komen elkaar dus ook tegen op straat of in de flat. Ook de omwonenden die op de tuinen uitkijken, zullen al gauw de tuinders herkennen als ze elkaar elders in de buurt tegenkomen. Bovendien is er niet veel verloop in de tuinders. Zij hebben dus over het algemeen langere tijd (langdurig) binding met hun volkstuin en met de andere tuinders. Ook dat draagt bij aan herkenning en het gevoel van vertrouwdheid bij de tuinders en de andere bewoners.

Op de tuincomplexen is er sprake van sociale controle (Diemont en Vos, 2004). Er is dus wel enige overeenstemming over omgangsvormen en gedragsregels. De meeste tuinders doen wat dit betreft ook hun best omdat ze elkaar nu eenmaal vaak tegen komen en ook voor langere tijd met elkaar te maken blijven krijgen. Maar er zijn soms ook wel problemen. Volgens de beheerder zeggen mensen gemakkelijk ‘ja’ en doen ‘nee’. Om de betrokkenheid van de volkstuinders met hun tuin te vergroten, is het van belang dat zij zoveel mogelijk in de omliggende huizenblokken wonen. Dan kijken ze vanaf het balkon neer op hun eigen tuin en zorgen ze er beter voor (Van de Wiel, 2004). Een autochtone volkstuinder zegt: “Ik hou dingen in de gaten. Ik vind bijvoorbeeld dat de paden vrij moeten blijven. Dat is één van de regels die indertijd door de Aktiegroep zijn opgesteld en ik hecht daar meer waarde aan dan de anderen. Stel dat er iets gebeurt? Het heeft te maken met respect voor de tuinen van anderen.”

Er zijn ook wel eens conflicten tussen de tuinders, maar die blijken dan toch weer snel bijgelegd te worden.

Er is over het algemeen wel identificatie met de buurt, in ieder geval bij de tuinders. Voor veel tuinders zijn de tuintjes een unieke plek in de stad. Ze zijn er reuzentrots op en zijn blij dat ze hier wonen en zo’n tuin tot hun beschikking hebben.

3.6 Domela Nieuwenhuisplantsoen in Amsterdam

Bronnen: telefonisch interview met Martin Abma (een initiatiefnemer) en de website www.kaaldammer.dds.nl

Gewenste verandering

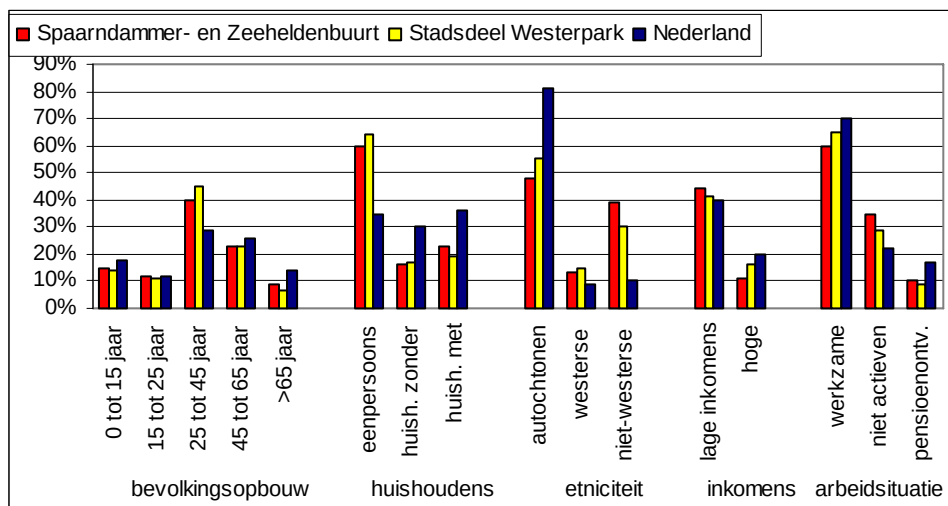
Bewoners uit de Spaarndammerbuurt hebben zich in 2004 informeel verenigd om een zo groen mogelijke herinrichting van het Domela Nieuwenhuisplantsoen te bewerkstelligen. In 2007 werd formeel de Bewonerswerkgroep Domela Plantsoen opgericht. De bewonerswerkgroep wilde plannen van het stadsdeel om te bouwen op deze plek tegengaan en heeft daarom een groene variant nader uitgewerkt en gepresenteerd.

Uiteindelijk hebben de bewoners met 1200 handtekeningen een referendum afgedwongen waarin kon worden gestemd over het wel of niet uitvoeren van een bebouwde variant. Een referendumcomité dat ontstaan is vanuit de bewonerswerkgroep heeft toen een campagne tegen het bebouwen van het Domela Nieuwenhuisplantsoen georganiseerd. De uitslag van het referendum was niet geldig omdat de opkomst te laag was. Maar van de stemmers waren 1053 mensen tegen bebouwing en 479 voor bebouwing. Een mogelijke verklaring voor de lage opkomst is dat andere bewoners in het stadsdeel Westerpark zich niet betrokken voelden bij een dergelijke buurtangelegenheid.

Soort buurt/wijk

De Spaarndammerbuurt is een oude (haven)arbeidersbuurt. Naast de groep 'oude bewoners' komen er steeds meer nieuwe mensen in de buurt wonen die jonger en hoger opgeleid zijn.

	Spaarndammer- en Zeeheldenbuurt	Stadsdeel Westerpark	Nederland
mate van stedelijkheid			
omgevingsadressendichtheid	5191	7955	1876
aantal inwoners per km ²	7833	11060	483
percentage huurwoningen	93%	85%	45%
percentage koopwoningen	7%	15%	55%
gemiddelde huishoudensgrootte	1,7	1,6	2,3

Soort groen en inrichting

Nadat de Maria Magdalenakerk in 1968 was gesloopt, is op deze plek een parkje aangelegd van circa 1500 m². De fundamenteën van de kerk zijn nog steeds zichtbaar. Het is daarom voor veel bewoners een cultuurhistorisch waardevolle plek. Bovendien wordt het plantsoen gezien als de entree van de wijk. Het ligt aan de hoofdstraat van de Spaarndammerbuurt. Iedereen kent deze plek dan ook. De laatste jaren was het plantsoen verwilderd en dichtgegroeid. Met het beheerplan van de bewoners wordt het parkje opener (meer gras) en beter bruikbaar voor de bewoners.

Het Domela Nieuwenhuisplantsoen ligt weliswaar vlakbij het Westerpark, maar de Spaarndammerbuurt en het plantsoen worden hiervan fysiek gescheiden door een brede spoordijk. Het plantsoen heeft daarom een belangrijke functie voor de directe buurt.

Doelgroep en activiteiten

De bewonerswerkgroep bestaat uit ongeveer 30 buurtbewoners, het zijn vooral direct omwonenden maar er zijn ook bewoners uit een ruimere cirkel rond het Domela Nieuwenhuisplantsoen. Zij zetten zich in wisselende

mate en op verschillende manieren in voor het Domela Nieuwenhuisplantsoen. Er is een kern van drie tot vijf bewoners die zich zeer intensief inzet. Er staan zo'n zestig woningen rondom het Domela Nieuwenhuisplantsoen die uitkijken op het plantsoen.

Een gedeelte van de werkgroep heeft een groene variant voor de herinrichting van het plantsoen uitgewerkt en daarmee gelobbyd bij het stadsdeel. De bewoners hebben in hun plan rekening willen houden met andere wensen en belangen in de buurt. Daarvoor is er vrij veel informeel contact geweest met andere bewoners(groepen) en de plaatselijke winkeliers om hun mening te peilen. Een ander deel van de bewonerswerkgroep (het referendumcomité) heeft een tegencampagne georganiseerd toen bleek dat er een referendum zou komen. Zij hebben huis-aan-huis gefolderd, op vaste plekken mensen op straat aangesproken, handtekeningenlijsten bij lokale winkeliers achtergelaten et cetera.

Toen duidelijk werd dat de bouwplannen van de gemeente toch door zouden gaan, heeft de werkgroep een beheerplan gemaakt voor de periode totdat de bouw van start gaat (op zijn vroegst eind 2011). De gemeente heeft dit plan grotendeels overgenomen.

Mechanismen

Het gaat in dit voorbeeld vooral om het mechanisme waarbij er sociale binding tussen buurtbewoners en betrokkenheid bij de buurt ontstaan, als gevolg van de gezamenlijke acties richting het stadsdeel om bebouwing in het plantsoen zo veel mogelijk te voorkomen. Ook het vierde mechanisme (bron van gehechtheid en of identificatie) kan met dit voorbeeld worden geïllustreerd omdat het Domela Nieuwenhuisplantsoen voor veel bewoners een bijzondere plek is die als kenmerkende entree van de buurt wordt gezien.

Het gaat weliswaar om een klein deel van de bewoners dat zich hiervoor (intensief) inzet, toch is het plantsoen (zeker als gevolg van het referendum) onderwerp van gesprek geworden in de buurt. Veel bewoners en ook winkeliers weten in meer of mindere mate wat er aan de hand is.

Buurtgebonden sociale cohesie vóór het initiatief

De buurt kent van oudsher een traditie van opkomen voor het buurtbelang in brede zin. Dat komt o.a. doordat het gemeentebestuur zich van oudsher niet zo veel aantrok van de havenarbeiders achter het spoor, die zich daardoor achtergesteld voelden. Ook waren er al eerder buurtacties ten aanzien van het verbeteren van de woonsituatie in de buurt en tegen de manier waarop de woningcorporatie de renovatie van de woningen in de buurt aanpakte. Het Domela Nieuwenhuisplantsoen-initiatief paste in deze traditie en lifte mee op de stroom. Het groenbelang wordt de laatste tijd wel belangrijker gevonden door de nieuwe generatie bewoners (vooral dertigers). Sinds 2000 zijn er door bewoners zo'n vijf verschillende voorstellen voor het Domela Nieuwenhuisplantsoen gelanceerd! Ook het vergeefse bewonersprotest tegen het kappen van monumentale iepen in de Spaarndammerstraat lag nog vers in het geheugen. Dat de kap van deze bomen in 2004 toch is doorgegaan heeft bij veel bewoners tot verontwaardiging en teleurstelling geleid. Van plaatselijke winkeliers mochten de actievoerders handtekeningenlijsten ter behoud van de iepen in hun winkel leggen, ook al wilden zij over het algemeen wel dat de bomen zouden worden weggehaald. De winkeliers werkten op deze manier toch mee aan de actie omdat klanten uit de buurt dat graag wilden.

Het Domela Nieuwenhuisplantsoen zelf heeft uiteraard ook een rol gespeeld bij het ontstaan van het bewonersprotest. Zowel voor veel oorspronkelijke bewoners als voor veel bewoners die er na de renovatie van de woningen zijn komen wonen, is het plantsoen een belangrijke reden geweest om hier te blijven respectievelijk te komen wonen. Het plantsoen wordt gezien als een belangrijke plek, die iedereen kent het omdat het de entree van de buurt is. Bovendien heeft het plantsoen een historisch karakter, er heeft vroeger een kerk gestaan, de fundamenten liggen er nog. Sommige bewoners hebben ook een emotionele binding met de plek omdat ze er als kind vaak hebben gespeeld.

Buurtgebonden sociale cohesie als gevolg van het initiatief

Volgens een initiatiefnemer hebben de direct omwonenden (van de circa 60 woningen) elkaar over het algemeen beter leren kennen als gevolg van de acties voor een groene inrichting van het Domela Nieuwenhuisplantsoen. Ook binnen de bewonerswerkgroep zijn er nauwere sociale contacten omdat de betrokkenen soms intensief hebben samengewerkt aan een voor hen zeer belangrijk onderwerp. Zelf heeft de initiatiefnemer door zijn vele acties en inzet zo'n 30-40 bewoners meer dan voorheen leren kennen die hij ook groet op straat.

Een zestal omwonenden heeft in 2008 samen met het Parochiehuis, dat grenst aan het plantsoen, het initiatief opgepakt om op een blinde muur gedichten te schilderen. Een reden hiervoor is het verblijf in het plantsoen te veraangename, voor zolang dat nog kan. De bewoners overlegden drie maanden lang elke twee weken met elkaar hierover. Ook is er veel aandacht aan dit initiatief gegeven, waardoor veel buurtbewoners op de hoogte zijn van dit initiatief.

Verder heeft de bewonerswerkgroep in hetzelfde jaar een grote groep omwonenden opgetrommeld om het plantsoen een opknapbeurt te geven. Daarvoor hebben ze gereedschappen van de afdeling groen van het stadsdeel mogen lenen. In 2009 zal weer een dergelijke actie worden georganiseerd.

Er scharen zich onverwachte partijen achter het initiatief, zoals het eerder genoemde Parochiehuis dat zich normaliter inzet voor een heel ander doel, namelijk de ontmoeting en scholing voor Spaanstaligen. En de bewonersgroep SASH die zich inzet voor de woongelegenheid in de buurt en die gewoonlijk voor bouwen is, wilde ook dat het plantsoen groen zou blijven. Daarmee wordt duidelijk dat de plek voor velen in de buurt belangrijk is en ook als kenmerkend wordt gezien voor de buurt.

Min of meer tegelijkertijd heeft een andere bewonersgroep een ander voorstel voor het plantsoen bedacht, namelijk het bouwen van een 'glazen kerk'. Ondanks de verschillende meningen is er toch verbondenheid tussen de verschillende bewonersgroepen omdat ze het allen belangrijk vinden dat er een mooie plek in de buurt wordt gerealiseerd.

3.7 Bruikleentuinen in Utrecht

Bronnen: Filmer (1999), Orthel (2004), telefonisch interview met Marijke Orthel en de webpagina www.utrecht.nl/smartsite.dws?id=247395

De gemeente Utrecht geeft openbaar groen uit in bruikleen aan bewoners zodat zij zelf het groen in hun leefomgeving kunnen beheren. Dit gebeurt in de vorm van bruikleentuinen, maar het kan ook het beheer door de bewoners van een middenberm of van een rozenperkje betreffen. Doorgaans betreft dit de zogenaamde groene dooradering. Alleen al in de wijk Utrecht-Overvecht bijvoorbeeld staan ongeveer 300 bruikleentuinen geregistreerd. Voor boomspiegels, geveltuinten en bloembakken is geen contract met de gemeente nodig, voor buurttuinen en stoeptuinen wel. De aanleiding voor zelfbeheer is meestal onvrede met de huidige situatie bij bewoners: de openbare ruimte is saai, verloederd of onveilig.

Volgens Marijke Orthel draagt zelfbeheer van openbaar groen in verschillende opzichten bij aan de leefbaarheid: de woonomgeving ziet er gezelliger uit en krijgt een eigen identiteit. Door de zichtbare aandacht voor de omgeving voelen mensen zich op straat veiliger. Bewoners raken met elkaar in contact en weten hun weg te vinden bij de gemeente en woningcorporatie. Ze raken betrokken bij hun omgeving en gaan zich voor meer dingen inzetten. De mechanismen die hierbij kunnen optreden, worden geïllustreerd aan de hand van vijf cases in de wijken Overvecht en Noordoost in Utrecht. Bij deze cases valt wel op dat de betreffende buurten

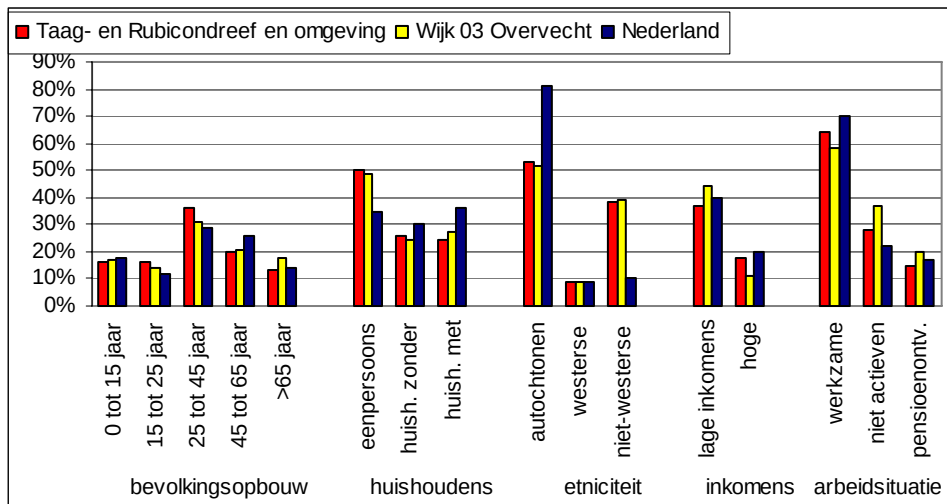
doorgaans een hoger percentage autochtone bewoners hebben dan de buurten bij de eerder beschreven voorbeelden.

	Wijk 03 Overvecht				Nederland
	Haarlemmerhout dreef	Patmosdreef	Pernambucodreef	wijk Overvecht	
mate van stedelijkheid					
omgevingsadressendichtheid	3690	3579	3324	3004	1876
aantal inwoners per km ²	7872	6585	5670	3901	483
percentage huurwoningen	70%	65%	88%	84%	45%
percentage koopwoningen	30%	35%	12%	16%	55%
gemiddelde omvang huishoudens	1,9	1,6	1,9	2,0	2,3

Bruikleentuin op de Haarlemmerhouthdreef

Bronnen: Orthel (2004, p. 58-59) en telefonisch interview met Marijke Orthel

Een voorbeeld in de wijk Overvecht is de bruikleentuin bij de ingang van de flat op de Haarlemmerhouthdreef in de buurt Taag- en Rubicondreef en omgeving, die de bewonerscommissie samen met de woningcorporatie en het wijkbureau in het leven heeft geroepen. "Dat leek ons wel wat, het aanzicht van de flat opvrolijken!" En: "De entree van de flat is het visitekaartje van onze woningen."

Leden van de bewonerscommissie organiseerden een straatfeest. "We belden bij iedereen aan om onze buurtbewoners niet alleen uit te nodigen voor het feest en te vragen of ze een hapje en een drankje wilden meenemen, maar ook of ze wilden meedoen met het onderhouden van de groenstrook onderaan de flat." Zes bewoners meldden zich aan en zijn de vaste gezichten van de tuinclub geworden. Daarnaast is er een handjevol mensen die het leuk vindt om af en toe mee te doen. "Iedereen weet dat ze op nummer 52 moeten zijn als ze iets willen met de tuin."

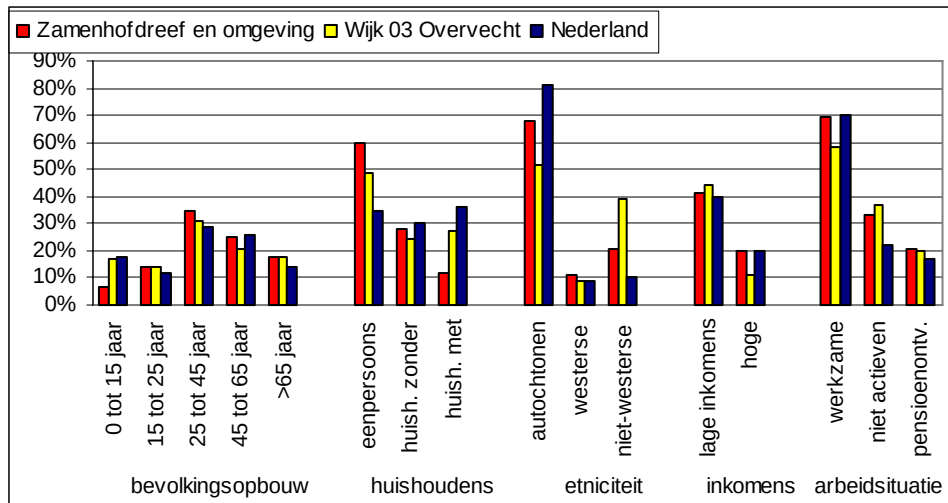
"De tuinclub staat elke maandagavond te schoffelen. Ze hebben er lol in en genieten van de gezelligheid die het geeft. Door het tuinieren raken ze in gesprek met de bewoners en weten ze dat iemand de volgende week bijvoorbeeld tentamen heeft. De bewoners van de Dorbeendreef kijken met een schuin oog naar de vrolijk opgeknapt portieken en bruikleentuinen. Dit willen zij ook wel." (uit interview met Marijke Orthel).

Bruikleentuinen op de Patmos-, Naxos- en Theemsdreef

Bron: Orthel (2004, p. 42-43)

Een ander voorbeeld is de bruikleentuin op de Patmos-, Naxos- en Theemsdreef in de buurt Zamenhofdreef en omgeving. Omdat de gemeente door bezuinigingen niet meer in het groenonderhoud kan voorzien, besluiten zestien bewoners het groen bij de ingang van hun flat zelf te gaan beheren. Ze noemen zich de TAK, de Tuin Adoptie Klup. Iedere adoptant is verantwoordelijk voor zijn eigen stukje tuin.

“Elke tuinder heeft zijn eigen stijl. We willen niet vertellen wat wel en niet mag, zolang het maar netjes wordt onderhouden.” “Een goede tuin geeft aanzien aan de flat en draagt bij aan de leefbaarheid van de wijk.”

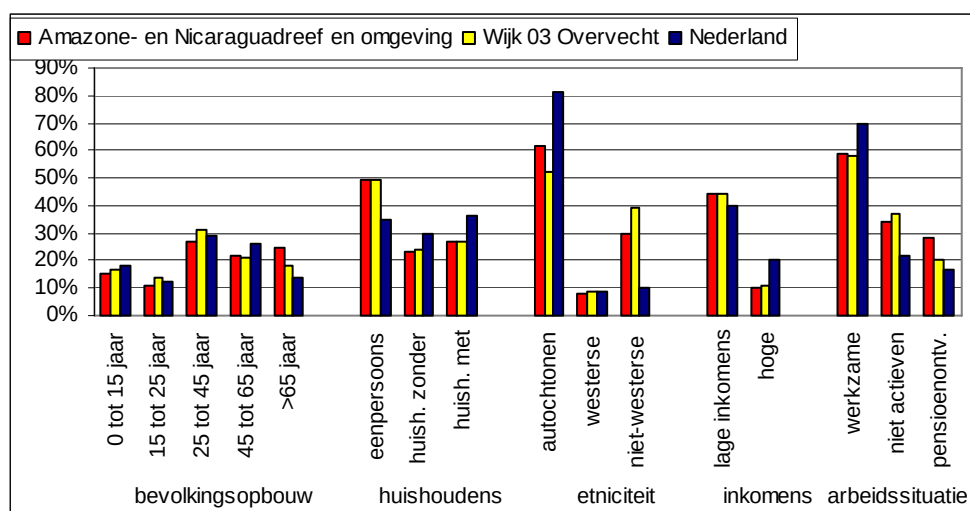
Hulp bij de tuinen en de omgeving komt van vele kanten. Sommige TAKkers helpen elkaar met aarde sjouwen en snoeien. Af en toe vragen ze medewerking van andere bewoners bij het weghalen van zwerfvuil en het inleveren van uitgebloeide bloembollen.

Dit levert niet alleen een mooie woonomgeving op, maar ook veel gezelligheid en een goede verstandhouding tussen de buurtbewoners. Via de TAK is zelfs een huwelijk tot stand gekomen, het zogenaamde Takke-huwelijk! Als de bewoners bezig zijn in de tuin, worden ze vaak aangesproken door voorbijgangers. Het is dan: ‘Hé, word je hiervoor betaald?’ of ‘Ben je gek! Het heeft toch geen zin?’, maar ook ‘Wat leuk!’ en ‘Wat een mooie tuin!’. Over het algemeen krijgen de vrijwilligers veel waardering.

Bruikleentuin op de Pernambucodreef

Bron: telefonisch interview met Marijke Orthel

Bewoners aan de Pernambucodreef in de buurt Amazone- en Nicaraguadreef en omgeving, onderhouden ook bruikleentuinen en verzorgen bovendien een pierenbad en de omringende ruimte. Verderop is winkelcentrum De Klop, waar 's nachts jeugdbendes actief schijnen te zijn. Volgens Marijke Orthel voelde één van de bewoonsters, een oudere dame,) zich vroeger niet veilig als ze 's avonds laat de hond uitliet. Nu belt ze een hondenbezitter uit de naastgelegen flat, zodat ze niet alleen over straat hoeft.

Doordat de buurt zo actief is in de omgeving, ontstaat er door de goede sociale contacten bij wijze van spreken een veilige buffer rond de flats. Waren die contacten er niet, dan zou de bewoonster niet alleen 's avonds in het donker haar hond durven uitlaten en had de invloed van de criminaliteit in het winkelcentrum tot in huis bereikt. Een bruikleentuin draagt dus bij aan sociale contacten, maar ook aan veiligheid. Zo blijkt een ogenschijnlijk klein iets als een tuintje een veel grotere impact op het welzijn en de leefruimte van de bewoners te hebben dan je misschien denkt.

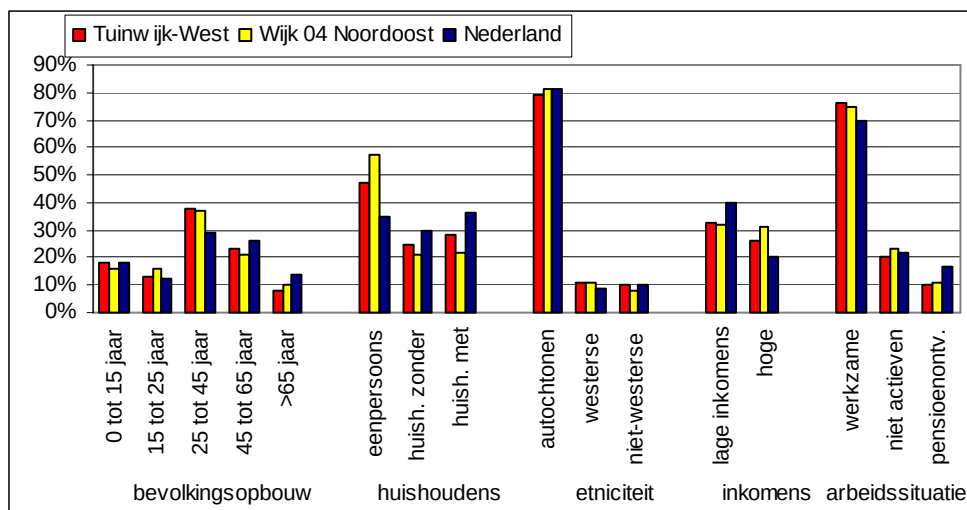
	Wijk 04 Noordoost				Nederland
	Adelaarhoftuin	Zaagmolenkade	Lineauslaan	wijk Noordoost	
mate van stedelijkheid					
omgevingsadressendichtheid	5564	4768	3750	4058	1876
aantal inwoners per km ²	18389	14009	9118	6925	483
percentage huurwoningen	31%	41%	43%	42%	45%
percentage koopwoningen	69%	59%	57%	58%	55%
gemiddelde omvang huishoudens	1,6	2,0	1,9	1,8	2,3

Rozenperk Zaagmolenkade

Bron: Filmer (1999, p. 13)

Een aantal burens onderhoudt zelf een rozenperk in de openbare ruimte aan de Zaagmolenkade in de buurt Tuimwijk-West. "Het is hier begonnen met een jeu de boulesbaan. Nu staan er rozen. We onderhouden de rozen met een aantal burens. We hebben met elkaar en de gemeente afgesproken om dat te doen."

"Het staat leuker, maar het is ook een sociale kwestie: we hebben nu veel meer contact met elkaar. Zo werd er een buurman ernstig ziek, hij moest naar het ziekenhuis en wilde alleen door mij gebracht worden en niet in een ziekenauto of door zijn kinderen. Dat doe je dan, en de volgende keer helpt hij mij."

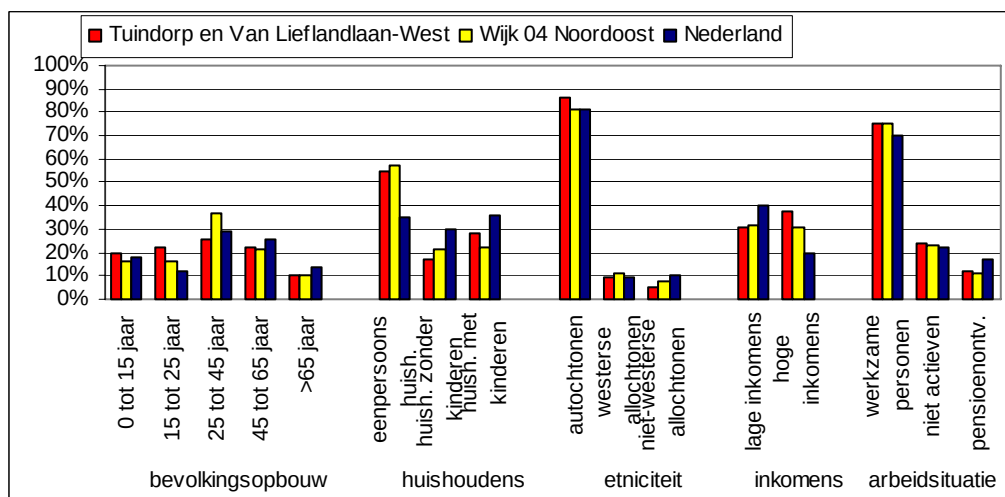
“De reacties zijn positief. Mensen uit Tuinwijk of Tuindorp komen hier kijken omdat het zo mooi is. Soms zijn er mensen bij die een praatje komen maken, zo van: ‘Hoe onderhoudt u dat?’ Verderop in de straat is ook iemand begonnen met een rozenperk, het dijt langzamerhand uit.”

“Voor de gemeente is het prettig dat we de buurt wat op peil houden en het aanzien van de buurt gezellig houden.”

Middenberm in de Linnaeuslaan

Bron: Filmer (1999, p. 19)

Bewoners onderhouden zelf de middenberm van de Linnaeuslaan in de buurt Tuindorp en Van Lieflandlaan-West. Er zijn vier plantsoenen. De bewoners aan weerskanten van de middenberm onderhouden op hun eigen manier een gedeelte. Voor elk stuk van ongeveer 80 vierkante meter is een persoon verantwoordelijk.

“Als je in de middenberm bezig bent, zullen er altijd mensen stoppen: Goh meneer, wat is dat mooi. Als ik bij de burens een briefje in de bus doe met de mededeling dat er aanstaande maandagavond onderhoud aan de middenberm wordt gepleegd, komen er altijd wel zo’n acht mensen opdruiven. Door die middenberm heb ik ze leren kennen. Als er nu een baby wordt geboren of iemand is zoveel jaar getrouwd, dan wordt er geld opgehaald voor een bloemstukje. Dit was eerder niet zo. Vorig jaar hebben we voor dit stukje een, voor Tuindorp uniek, straatfeest gehouden.”

3.8 Conclusies

Op basis van voornamelijk secundaire data-analyse is een indruk gegeven van de mechanismen waarlangs groen bijdraagt aan de sociale cohesie in een buurt. De besproken voorbeelden zijn geen representatieve steekproef van de werkelijkheid. Ze zijn gekozen omdat er relatief makkelijk informatie over kon worden gevonden. Bovendien is bewust gezocht naar goede voorbeelden. Negatieve aspecten binnen deze voorbeelden zijn wel genoemd als daarover informatie beschikbaar was. Maar er is niet bewust gezocht naar negatieve voorbeelden of aspecten.

Het bleek vrij gemakkelijk voorbeelden te vinden over kleinschalig groen, zoals een buurttuin, een groenstrook en boomspiegels. Op het niveau van parken en plantsoenen was het lastiger om voorbeelden te vinden.

Het mechanisme groen als bron van gehechtheid of identificatie, bleek lastiger met voorbeelden te illustreren dan de andere drie mechanismen. Dat komt waarschijnlijk omdat dit mechanisme op een passieve manier werkt, in die zin dat het een beleving betreft en er lang niet altijd activiteiten van bewoners aan de orde zijn. Bovendien kan het mechanisme ook aan de orde zijn bij bewoners die niet bij eventuele activiteiten zijn betrokken. Bij de andere drie mechanismen (gebruik, beheer en beïnvloeden beleid) is er wel altijd sprake van activiteiten van bewoners. Hierover worden wellicht eerder verhalen geschreven of hierop wordt wellicht eerder ingegaan bij persoonlijke verslagen van bewoners. Toch wordt trots zijn op en gehecht zijn aan het groen in de buurt bij een aantal voorbeelden wel degelijk genoemd. Bijvoorbeeld bij het bewonersinitiatief ten aanzien van het Domela Nieuwenhuisplantsoen in Amsterdam. Bij de Adelaarhoftuin en de Bikkerhof in Utrecht speelt het mechanisme van hechting en identificatie een rol bij het in stand houden van de sociale cohesie die is ontstaan als gevolg van de bewonersactiviteiten.

De voorbeelden illustreren dat groen via de vier onderscheiden mechanismen kan bijdragen aan buurtgebonden sociale cohesie. In veel voorbeelden spelen verschillende mechanismen tegelijkertijd een rol. Het gaat om kleinschalig effecten op zeer lokaal niveau/buurtniveau. Maar ook laten de meeste voorbeelden zien dat er een uitstraling naar een bredere omgeving plaatsvindt. Zoals bij de Bikkershof in Utrecht die via de organisatie van allerlei jaarlijkse activiteiten een duidelijke buurtfunctie heeft gekregen.

In de voorbeelden draagt groen bij aan alle drie onderscheiden componenten van buurtgebonden sociale cohesie, maar wellicht het meest/makkelijkst aan de sociale contacten. In alle voorbeelden begint het ook met meer contacten tussen buurtbewoners, die meestal leiden tot meer wederzijds begrip, waardering, uitwisseling en soms ook tot aanpassing van normen en waarden. Het ontstaan van gedeelde normen en waarden over hoe in de buurt met elkaar moeten worden omgegaan en betrokkenheid bij de buurt en andere buurtbewoners is dus het gevolg van meer of beter onderling contact tussen bewoners.

De voorbeelden laten ook zien dat het groen en de activiteiten in of omtrent het groen, via de toegenomen sociale cohesie, bijdragen aan meer veiligheid en minder verloedering in de buurt. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het verhaal van de oude bewoonster op de Pernambucodreef in Utrecht-Overvecht, voor wie de gezamenlijke activiteiten ten aanzien van de bruikleentuin zorgen voor een soort 'veiligheidsbuffer' om de flat heen.

Ook wordt door de voorbeelden duidelijk dat juist door samen iets te doen, saamhorigheid ontstaat. Een andere observatie is dat activiteiten buiten meer impact (lijken te) hebben op de sociale cohesie in een buurt dan activiteiten die binnen plaatsvinden, bijvoorbeeld in een buurthuis. Dit komt omdat deze activiteiten zichtbaarder zijn voor de buurt en daardoor laagdrempeliger voor contacten met buurtgenoten. Groen biedt goede mogelijkheden voor gezamenlijke buitenactiviteiten, zoals groenbeheer door bewoners. In het voorbeeld van Moe's Tuin in Delft wordt gesteld dat veel allochtonen niet snel deelnemen aan buurtactiviteiten waarbij moet worden vergaderd, maar eerder openstaan voor gezamenlijke activiteiten als tuinieren in de buitenlucht.

4 Kwantitatieve lijn

4.1 Introductie

De kwalitatieve lijn illustreert dat de aanwezigheid van groen in een buurt kan bijdragen aan het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie en dat deze bijdrage van groen via verschillende mechanismen tot stand kan komen. Via de kwantitatieve lijn wordt geprobeerd om een indicatie te geven van de omvang van deze bijdrage van groen. Daartoe wordt een statistische analyse uitgevoerd waarbij de bijdrage wordt geschat van aanwezig buurtgroen aan de mate van sociale cohesie in de buurt. Omdat wordt verwacht dat water, met name in de stad, in relatie tot sociale cohesie voor een deel dezelfde rol speelt of kan spelen als groen, is ook gekeken naar de bijdrage van water.

De voorbeelden die bij de kwalitatieve lijn zijn gepresenteerd, zijn in lijn met de veronderstelling dat zowel de aard, omvang, inrichting en kwaliteit van het groen, als de situatie in de buurt van invloed zijn op het functioneren van een mechanisme. Deze factoren moeten dus in de statistische analyse worden meegenomen. Bij de mechanismen gaat het om een of meer processen in relatief kleine ruimtelijke eenheden, die een uitstraling hebben naar een ruimtere omgeving, zoals een buurt. Het gaat daarbij steeds om functionele en niet om administratieve ruimtelijke eenheden.

De statistische analyse moet, bij voorkeur, op hetzelfde ruimtelijke niveau worden uitgevoerd als dat waarop de in de kwalitatieve analyse beschreven mechanismen zich afspelen. Daarom is voor het (CBS-)buurniveau gekozen. Dit is namelijk de kleinste functionele ruimtelijke eenheid waarvoor landsdekkend data over relevante buurtkenmerken beschikbaar zijn. Als de analyse op een grover ruimtelijk schaalniveau wordt uitgevoerd, zoals het wijkniveau, dan is het onderscheidend vermogen minder. Dit komt doordat met de gemiddelde situatie in twee of meer buurten wordt gewerkt. Door dit uitmiddelen kunnen relevante verschillen tussen buurten verdwijnen, met als mogelijke consequentie dat de (statistische) relatie minder goed of zelfs niet kan worden geschat.

4.2 Data over sociale cohesie

Buurtgebonden sociale cohesie is een kenmerk van een buurt en niet van haar bewoners, maar het zijn wel de bewoners die via hun houding, gedrag en percepties de mate van sociale cohesie in een buurt bepalen. Omdat sociale cohesie een concept is, dat is gebaseerd op de situatie ten aanzien van een aantal samenhangende componenten (kenmerken), is de mate van sociale cohesie niet direct waarneembaar of meetbaar. In de meettheorie heet dit een latente variabele. De situatie ten aanzien van zo'n latente variabele kan via een schaalscore worden weergegeven. Een schaal bestaat uit een aantal items (kenmerken) waarvan de situatie wordt beschreven via de itemscore. De itemscores kunnen via een enquête (onder de buurtbewoners) worden verkregen. De schaalscore wordt berekend door de itemscores te combineren. Daarbij wordt verondersteld dat het mogelijk is betrouwbare uitspraken te doen over de mate van sociale cohesie in de buurt, als voor voldoende buurtbewoners informatie over de itemscores beschikbaar is (Frieling, 2008).

In het kader van de leefbaarheids- en veiligheidsenquête, die periodiek in alle GSB-gemeenten wordt gehouden, wordt deze werkwijze toegepast om ondermeer de mate van sociale cohesie op wijkniveau en soms ook op buurniveau te kunnen bepalen. De informatie over de items wordt verzameld via een enquête, waarbij de volgende vier items (stellingen) betrekking hebben op sociale cohesie:

- Ik woon in een gezellige buurt waar veel saamhorigheid is.
- De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om.
- Ik voel mij thuis bij de mensen die in deze buurt wonen.
- De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks.

De mate van sociale cohesie wordt in de Midtermmeting GSB III (VROM, 2008) weergegeven door de indicator 'sociale kwaliteit woonomgeving'. Dit is de schaalscore op wijkniveau, die op basis van deze vier items is berekend. Sommige gemeenten hebben ook op buurniveau de schaalscores voor sociale cohesie bepaald, hetzij voor specifieke buurten, hetzij voor alle buurten. Aan deze bepaling kunnen extra kosten zijn verbonden, omdat er voor de bepaling van de score voor een specifieke buurt meer respondenten uit die buurt zijn vereist dan dat er uit die buurt nodig zijn voor de bepaling van de score op wijkniveau. Omdat de gemeenten zelf verantwoordelijk zijn voor de enquête en het bepalen van de scores, treden er tussen gemeenten verschillen op in de wijze waarop de data zijn verzameld. Ook de formulering van de items laat enige verschillen zien. Evenals bij de midtermmeting wordt daaraan ook hier voorbijgegaan.

In eigen publicaties presenteren sommige G31-gemeenten de situatie over sociale cohesie op buurniveau, soms voor alle buurten en soms voor specifieke buurten. Na een snelle verkenning zijn dertien gemeenten geselecteerd, waarvoor de kans groot leek om op buurniveau data over sociale cohesie beschikbaar te krijgen. Deze gemeenten zijn vervolgens benaderd, waarbij bleek dat drie gemeenten (Haarlem, Hengelo en Zwolle) voor te weinig buurten betrouwbare informatie over sociale cohesie hebben om in de analyse te kunnen worden meegenomen. Voor de overige tien gemeenten zijn enkele of alle buurten in de analyse meegenomen. Daarbij is een ondergrens van vijftien respondenten in een buurt aangehouden als criterium waarboven een schaalscore voor sociale cohesie kan worden berekend (tabel 4.1).

De buurtscores voor sociale cohesie zijn weergegeven voor twee varianten, te weten voor sterk en zeer sterk stedelijke buurten (OAD >1500) en voor alle stedelijke buurten (OAD >500). In de analyse zijn de landelijke buurten (OAD <500) buiten beschouwing gelaten. De scores voor sociale cohesie variëren van een score 3.46 voor een buurt in Leeuwarden tot de score 8.0 voor twee buurten in Amsterdam.

Tabel 4.1

*Sociale cohesie in sterk en zeer sterk stedelijke buurten en in alle stedelijke buurten **

	buurtscore sociale cohesie (in 2007)						aantal buurten	
	gemiddeld		minimum		maximum			
	(zeer) sterk	alle	(zeer) sterk	alle	(zeer) sterk	alle	(zeer) sterk	alle
totaal	5.89	5.93	3.46	3.46	8.00	8.00	318	381
Amersfoort	5.75	5.80	4.35	4.35	7.56	7.56	69	82
Amsterdam	6.42	6.43	4.00	4.00	8.00	8.00	74	75
Breda	5.88	6.01	4.60	4.60	7.30	7.30	26	39
Den Bosch	5.60	5.86	4.93	4.93	6.10	6.78	12	18
Eindhoven	5.57	5.57	5.00	5.00	7.13	7.13	22	24
Leeuwarden	5.36	5.47	3.46	3.46	7.27	7.27	17	24
Maastricht	5.86	5.95	5.00	5.00	7.20	7.20	27	34
Nijmegen	5.84	5.86	5.16	5.16	6.89	7.07	24	27
Tilburg	6.00	6.03	5.40	5.30	7.10	7.50	23	29
Utrecht	5.41	5.50	4.40	4.40	6.60	6.60	24	29

* scores voor 2007 op basis data afzonderlijke gemeenten

4.3 Data over groen en buurtkenmerken

Voor de bepaling van de aanwezigheid van de verschillende typen groen en water is gebruik gemaakt van het Bestand Bodemgebruik (BBG), voorheen de Bodemstatistiek, van het CBS. Het CBS hanteert (met uitzondering

van volkstuinen, die een ondergrens van 0,1 hectare kennen) een ondergrens van één hectare, de aanwezigheid van kleinere eenheden groen is niet waargenomen.

Bij groen zijn vijf typen onderscheiden, te weten natuurlijk groen, park (> drie hectare), plantsoen (< drie hectare), volkstuin en dagrecreatieve terreinen. Bij water zijn geen typen onderscheiden. Dagrecreatieve terreinen zijn in de analyse buiten beschouwing gelaten omdat ze in te weinig buurten voorkomen (tabel 4.2).

Tabel 4.2

Aantal buurten en percentage buurten met groen/water

	mate van stedelijkheid					
	zeer sterk		sterk + zeer sterk		weinig + matig + sterk + zeer sterk	
	aantal	percentage	aantal	percentage	aantal	percentage
natuurlijk groen	14	8%	52	16%	91	24%
park	85	49%	171	54%	210	55%
volkstuin	22	13%	60	19%	85	22%
plantsoen	59	34%	120	38%	147	39%
water	119	69%	192	60%	228	60%
dagrecreatief	5	3%	16	5%	21	5%
totaal met groen	105	61%	215	68%	273	72%
tot. groen/water	147	85%	265	83%	324	85%
aantal buurten	173		318		381	

Het oppervlakte van een type groen in een buurt is bepaald op basis van het BBG. Omdat administratieve grenzen geen betekenis hebben voor de mechanismen, is groen dat over de buurtgrens heen gaat of dat direct aan de buurt grenst ook meegerekend, ofwel gerekend tot de oppervlakte groen in de buurt. Hierdoor kan het gebeuren dat de oppervlakte groen die aan een buurt wordt toegerekend, groter is dan de oppervlakte van de buurt.

De omvang van het areaal groen van een specifiek type groen is weergegeven als fractie van de oppervlakte van de buurt, met een maximum van 0,30. Fracties boven dit maximum zijn op 0,30 gezet. Dit blijkt nodig omdat er daadwerkelijk buurten zijn met een areaal (toegerekend) groen dat groter is dan de oppervlakte van de buurt. De fractie 0,30 is min of meer arbitrair bepaald.

Data over de relevante fysieke en sociale buurtkenmerken zijn (via Statline) ontleend aan het bestand 'kerncijfers wijken en buurten' van het CBS (tabel 4.3). In de tabel zijn de gemiddelden gepresenteerd voor alle kenmerken die in de analyse zijn betrokken. De omvang is weergegeven voor drie varianten. De variant stedelijke en sterk stedelijke buurten is de variant waarvoor de analyse is uitgevoerd. Hiervoor zijn naast de gemiddelde waarde ook de minimale en maximale waarde weergegeven. De beide andere varianten, de sterk stedelijke buurten en alle stedelijke buurten, zijn gebruikt in de gevoeligheidsanalyse. Hiervoor is alleen de gemiddelde waarde van de kenmerken opgenomen.

Tabel 4.3*Fysieke en sociale buurtkenmerken, waarde in 2007 (bron: CBS-statline)*

	sterk stedelijke buurten	stedelijke + sterk stedelijke buurten			alle stedelijke buurten
	gemiddeld	min.	gemiddeld	max.	gemiddeld
aantal buurten	381		318		173
OAD	3001	1503	3382	12069	4532
aantal inwoners	5686	390	5784	32000	6379
percentage inwoners 0-15	16	3	15	36	13
percentage inwoners 15-25	14	5	14	35	16
percentage inwoners 25-45	33	11	33	53	36
percentage inwoners 45-65	24	10	24	40	23
percentage inwoners 65plus	13	2	14	50	13
dichtheid bevolking	6904	740	7537	26340	9285
aantal huishoudens	2933	240	3095	19400	3627
perc. eenpersoonshuishoudens	46	10	49	80	56
perc. huish. zonder kinderen	25	13	25	50	22
perc. huishoudens met kinderen	29	4	27	68	21
gem. dichtheid huishoudens	2	1	2	3	2
perc. niet-westerse allochtonen	17	2	19	80	22
aantal woningen	2637	205	2773	12540	3228
gem. waarde woningen	203	84	196	601	193
aantal inkomensontvangers	4008	300	4129	23900	4605
gem. inkomen per ink. ontvanger	18	13	18	39	18
percentage lage inkomens	40	21	41	64	42

4.4 Opzet statistische analyse

De ideale werkwijze is om per combinatie van type groen of water (in het vervolg is de term groen gebruikt voor groen en water) en mechanisme de invloed van groen op buurtgebonden sociale cohesie te schatten. In de praktijk blijkt dit niet mogelijk omdat een combinatie van type groen en mechanisme niet op zichzelf staat, maar functioneert binnen een groter geheel waarin verschillende mechanismen gelijktijdig aan de orde kunnen zijn en elkaar kunnen tegenwerken of versterken (zie ook hoofdstuk 3). Daarbij komt dat het functioneren van een mechanisme ook wordt beïnvloed door de situatie in de buurt en de aard, omvang, inrichting en kwaliteit van het groen. Voor de relevante buurtkenmerken zijn data op buurniveau beschikbaar, voor groen zijn de arealen van de onderscheiden typen groen (natuurlijk groen, park, plantsoen, volkstuin, water) bekend. Het type groen is daarbij beschouwd als benadering van de aard en in beperkte mate de inrichting van het groen. Over de kwaliteit van het groen is geen informatie beschikbaar.

De statistische analyse is gericht op de bijdrage van aanwezig groen aan sociale cohesie in de buurt via alle (actieve) mechanismen. De verwachting is dat de gezamenlijke bijdrage van alle mechanismen die aan de orde zijn, robuuster is dan de afzonderlijke bijdragen van de verschillende mechanismen en daardoor 'beter' is te schatten.

Om de bijdrage te kunnen schatten is gebruik gemaakt van regressieanalyse. Regressieanalyse is een statistische techniek om de samenhang tussen variabelen te analyseren. Deze samenhang houdt in dat de waarde van de zogenaamde afhankelijke of te verklaren variabele op een (stochastische) storingsterm na kan worden berekend met een mathematische functie van de zogenaamde onafhankelijke of verklarende variabelen. In de regressieanalyse worden de coëfficiënten van de mathematische functie geschat, waarbij de waarde van de (geschatte) coëfficiënten correspondeert met de bijdrage van de betreffende verklarende variabelen.

De eerste vraag die hierbij aan de orde komt, is door welke mathematische functie de invloed van groen op sociale cohesie het best kan worden benaderd. De meest eenvoudige functie is de lineaire functie (tekstbox

4.1), waarbij een verandering in de aanwezigheid van groen leidt tot een evenredige verandering in de mate van sociale cohesie.

Tekstbox 4.1

Bij een lineaire functie is de verandering (Δy) in de mate van sociale cohesie als gevolg van een verandering (Δx) in de omvang van groen gelijk aan een vast deel (b) van de verandering in de omvang van groen, onafhankelijk van de mate van sociale cohesie (het niveau van y).

$$y = a + b \cdot x + u \text{ en } \Delta y = b \cdot \Delta x$$

y de afhankelijke of te verklaren variabele (de mate van sociale cohesie)

x de onafhankelijke of verklarende variabele (de omvang van groen)

u de stochastische storingsterm

De 'nieuwe' waarde van y is: $y_{\text{nieuw}} = y + b \cdot \Delta x$

Omdat het aannemelijk is dat het effect van een verandering in de omvang van groen mede afhankelijk is de bestaande situatie ten aanzien van sociale cohesie in een buurt, lijkt een lineaire relatie niet waarschijnlijk. Daarom is uitgegaan van een exponentiële relatie waarbij sprake is van een procentuele toe- of afname (tekstbox 4.2).

Tekstbox 4.2

Ten aanzien van de bijdrage van groen aan sociale cohesie wordt verondersteld dat de mate van sociale cohesie (y) mede van invloed is op het effect (Δy) van een verandering in de omvang van groen (Δx).

$$y = a \cdot e^{b \cdot x} \cdot u \text{ of } y = a \cdot \exp[b \cdot x] \cdot u \text{ en } \Delta y = y \cdot \{e^{b \cdot \Delta x} - 1\}$$

De verandering in de mate van sociale cohesie (Δy) is nu afhankelijk van de waarde van y . Stel bijvoorbeeld dat $b = 0.1$ en dat de omvang van groen met een eenheid toeneemt, $\Delta x = 1$, dan is de toename in y $\Delta y = y \cdot 0.105$ ofwel er is een toename in de mate van sociale cohesie met 10.5% van de mate van sociale cohesie in de beginsituatie. Bij een negatieve b is er sprake van een afname in de mate van sociale cohesie bij een toename van groen.

De 'nieuwe' waarde van y is: $y_{\text{nieuw}} = y \cdot e^{b \cdot \Delta x}$

Voor de regressieanalyse betekent dit dat de logaritme van de mate van sociale cohesie ($\ln[y]$) wordt geschat, dit geeft als regressievergelijking (4.3). De verklarende variabelen ($x_1, x_2, \dots, x_n$) zijn de omvang van de onderscheiden typen groen en van de relevante buurtkenmerken. De stochastische storingsterm is u en heeft de verwachte waarde 1 zodat de verwachte waarde van $\ln[u]$ gelijk is aan 0.

$$\ln[y] = \ln[a] + b_1 \cdot x_1 + b_2 \cdot x_2 + \dots + b_n \cdot x_n + \ln[u]$$

De verschillende buurtkenmerken staan niet los van elkaar maar kunnen elkaar zowel positief als negatief versterken. Denk bijvoorbeeld aan de samenhang tussen het percentage huurwoningen en buurtkenmerken als het gemiddeld inkomen en het percentage niet-westerse allochtonen, of aan de trek van jonge gezinnen uit stadscentra naar stadsranden. Deze wederzijdse afhankelijkheid geldt ook voor de aanwezigheid van groen. Doordat aanwezig groen zowel is gecorreleerd met de buurtkenmerken is er sprake van multicollineariteit. Dit compliceert het schatten van de bijdrage van groen aan sociale cohesie.

Multicollineariteit, wat is het?

Bij regressieanalyse is sprake van multicollineariteit als twee of meer verklarende variabelen onderling sterk samenhangen. Als dit het geval is, kan de bijdrage van de afzonderlijke variabelen niet eenduidig worden geschat. De bijdrage van een eenheid van een verklarende variabele correspondeert immers met de (geschatte) coëfficiënt van deze variabele in de regressievergelijking. Als twee verklarende variabelen sterk

samenhangen, wordt een deel van de waarde van de ene variabele bepaald door de waarde van de andere variabele (en omgekeerd). Een consequentie hiervan is dat de totale bijdrage van de twee verklarende variabelen aan de te verklaren variabele kan worden gesplitst in de eigen bijdrage van de beide afzonderlijke variabelen en een gezamenlijke bijdrage op basis van het 'samenhangende' deel. Bij het schatten wordt deze gezamenlijke bijdrage via de geschatte coëfficiënt toegedeeld aan van de beide verklarende variabelen, maar op voorhand is niet duidelijk in welke verhouding dit gebeurt. Daarom ook is het niet duidelijk welke betekenis kan worden gehecht aan de betreffende coëfficiënten.

Om duidelijkheid te krijgen over de betekenis van de coëfficiënten wordt vaak een tweestapsprocedure gevolgd. De eerste stap bestaat uit een regressie waarbij de waarde van de ene verklarende variabele wordt verklaard uit de waarde van de andere verklarende variabele. De restterm die hierbij overblijft (het niet-verklaarde deel) is het deel van de variabele dat onafhankelijk is van de andere variabele. De tweede stap betreft het schatten van de oorspronkelijke regressievergelijking. Daarbij neemt de restterm de plaats in van de oorspronkelijke verklarende variabele. De multicollineariteit is nu verdwenen omdat deze restterm onafhankelijk is van de andere verklarende variabele. De 'gezamenlijke bijdrage' van de twee verklarende variabelen wordt nu volledig toegerekend aan de overblijvende verklarende variabele, wat in ieder geval duidelijkheid geeft over de betekenis van de geschatte coëfficiënten. Als er sprake is van meer samenhangende verklarende variabelen kan dezelfde werkwijze worden gevolgd voor de verschillende samenhangende combinaties.

Het optreden van multicollineariteit heeft overigens geen consequenties voor de 'verklaringskracht' van de regressievergelijking ofwel van de (geschatte) combinatie van verklarende variabelen. De mate waarin de te verklaren variabele wordt verklaard (de correlatiecoëfficiënt) wordt namelijk niet beïnvloed door het al dan niet samenhangen van verklarende variabelen.

Multicollineariteit, oplossing bij buurtkenmerken

Bij het schatten van de bijdrage van groen aan sociale cohesie is multicollineariteit expliciet aan de orde omdat buurtkenmerken niet alleen onderling sterk kunnen samenhangen, maar vaak ook samenhangen met aanwezig groen. Omdat de statistische analyse wordt uitgevoerd om de bijdrage van groen aan sociale cohesie te kunnen schatten, is er voor gekozen om voor alle buurtkenmerken het deel te bepalen dat onafhankelijk is van groen en water. Dit gebeurt via afzonderlijke regressieanalyses, waarbij de waarde van de betreffende variabele wordt verklaard uit de omvang van de verschillende typen groen en water. Evenals bij de relatie tussen de mate van sociale cohesie en de omvang van groen en water, is hier van een exponentiële relatie uitgegaan. Omdat een exponentiële relatie is geschat, verloopt de bepaling van het niet-verklaarde deel van een buurtkenmerk via een aantal stappen (tekstbox 4.3).

Tekstbox 4.3

- 1 bepaal de natuurlijke logaritme van de score van het buurtkenmerk (y)
- 2 de logaritme ($\ln [y]$) is de te verklaren variabele in de lineaire regressie met groen en water, het residu van deze regressie (residu) is de logaritme van het quotiënt van de score (y) en de geschatte waarde van het buurtkenmerk (y_{geschat})
- 3 bepaal het niet aan groen en water gerelateerde (of door groen en water verklaarde) deel van de score van het buurtkenmerk (rest), dit gebeurt met de volgende formule:

$$\text{rest} = \text{score} \cdot \{1 - \text{exponent} [- \text{residu}]\}$$

$$\text{immers:} \quad \text{residu} = \ln [y] - \ln [y_{\text{geschat}}] = \ln [y / y_{\text{geschat}}]$$

$$\text{en: } \exp [- \text{residu}] = \exp [- \ln [y / y_{\text{geschat}}]] = \exp [\ln [y_{\text{geschat}} / y]] = y_{\text{geschat}} / y$$

$$\text{dit geeft:} \quad \text{rest} = y \cdot \{1 - y_{\text{geschat}} / y\} = y - y_{\text{geschat}}$$

Het niet door groen en water verklaarde deel van de buurtkenmerken is vervolgens bij het schatten meegenomen. Bij deze benadering wordt de bijdrage van groen en water in de buurt gemajoreerd, doordat de bijdrage aan sociale cohesie van het met groen gerelateerde deel van buurtkenmerken wordt toegerekend aan het betreffende type groen, dan wel aan water.

4.5 Schatten

De analyse is uitgevoerd voor buurten in tien steden, die variëren in de mate van stedelijkheid en die redelijk verspreid zijn over Nederland (zie tabel 4.1). De verwachting is dat de invloed van groen niet in alle typen buurten gelijk is. Omdat voor het Grotestedenbeleid (GSB) vooral sterk en zeer sterk stedelijke buurten van belang zijn, is de analyse uitgevoerd voor deze typen buurten (buurten met een OAD van meer dan 1500 adressen per km²). Als gevoeligheidsanalyse is vervolgens ook geschat voor alleen zeer sterk stedelijke buurten (OAD meer dan 2500 adressen per km²) en voor alle stedelijke buurten (OAD meer dan 500 adressen per km²).

De te verklaren variabele is de natuurlijke logaritme van de schaalscore voor sociale cohesie in de buurt. De verklarende variabelen zijn de fracties van de verschillende typen groen en water en de relevante buurtkenmerken, dat wil zeggen het niet door groen en water verklaarde deel van deze kenmerken. De fysieke kenmerken zijn de omgevingsadressendichtheid en de gemiddelde woningwaarde. De sociale buurtkenmerken zijn de percentages van de bevolking van 0-15 jaar, 15-25 jaar en 45-65 jaar, het percentage niet-westerse allochtonen, het percentage huishoudens zonder kinderen, de gemiddelde huishoudensgrootte en het gemiddeld inkomen per inkomensontvanger. Deze selectie van buurtkenmerken is tijdens het schatten tot stand gekomen.

De categorieën groen en water zijn onderling niet of nauwelijks gecorreleerd (tabel 4.4), de buurtkenmerken daarentegen hangen onderling sterk samen. Deze samenhang heeft, zoals eerder gesteld, geen gevolgen voor de verklaringskracht van de geschatte regressievergelijking, noch voor de betekenis van de geschatte coëfficiënten van groen en water. Omdat de betekenis van de geschatte coëfficiënten van de buurtkenmerken niet eenduidig is, zijn deze coëfficiënten niet gepresenteerd.

Tabel 4.4

Correlaties groen en water (sterk en zeer sterk stedelijke buurten, N = 318)

		plantsoen	volkstuint	natuurlijk groen	park	water
plantsoen	Pearson Correlation	1	.063	-.034	.050	.002
	Sig. (2-tailed)		.260	.545	.370	.975
volkstuint	Pearson Correlation	.063	1	-.001	.096	-.028
	Sig. (2-tailed)	.260		.993	.089	.622
natuurlijk groen	Pearson Correlation	-.034	-.001	1	-.048	-.085
	Sig. (2-tailed)	.545	.993		.392	.129
park	Pearson Correlation	.050	.096	-.048	1	-.037
	Sig. (2-tailed)	.370	.089	.392		.509
water	Pearson Correlation	.002	-.028	-.085	-.037	1
	Sig. (2-tailed)	.975	.622	.129	.509	

De geschatte coëfficiënten voor groen en water (tabel 4.5) betreffen de som van hun directe en indirecte (via de invloed op de buurtkenmerken) bijdrage aan de mate van sociale cohesie. Doordat ook de indirecte

bijdrage in de coëfficiënt is opgenomen en deze naar verwachting positief is, wordt de bijdrage van groen gemajoreerd.

Tabel 4.5

Geschatte coëfficiënten per type groen

	mate van stedelijkheid	
	sterk + zeer sterk	
	coëfficiënt	t-waarde*
natuurlijk groen	.30	3.6
park	-.09	-2.0
volkstuin	.57	2.6
plantsoen	.55	2.6
water	.37	4.6
aantal buurten	318	
R /R²	.745 / .555	

* de geschatte coëfficiënt verschilt significant van nul als t-waarde ≥ 2.0)

Alle geschatte coëfficiënten verschillen significant van nul. Een positieve coëfficiënt geeft aan dat het betreffende type groen of water een positieve bijdrage levert aan de sociale cohesie in de buurt, een negatieve coëfficiënt dat deze bijdrage negatief is. Met uitzondering van parken leveren alle typen groen en water een positieve bijdrage, waarbij volkstuinten en plantsoenen de grootste bijdrage leveren. De positieve bijdragen stemmen overeen met de bij de kwalitatieve lijn geïllustreerde bijdrage van deze typen groen. Ter illustratie van de omvang van de geschatte bijdrage: als de geschatte coëfficiënt 0.55 is en de fractie van het betreffende type groen 0,025 toeneemt (dit komt overeen met 250 m²/ha), neemt de sociale cohesie in de buurt met 1,4% toe, aangenomen dat de waarde van de overige variabelen niet verandert.

Vervolgens is een gevoeligheidsanalyse uitgevoerd (tabel 4.6) door met dezelfde verklarende variabelen als in de oorspronkelijke analyse de coëfficiënten te schatten voor zeer sterk stedelijke buurten en voor alle stedelijke buurten.

Tabel 4.6

Geschatte coëfficiënten per type groen, inclusief gevoeligheidsanalyse

	mate van stedelijkheid					
	zeer sterk		sterk + zeer sterk		weinig + matig + sterk + zeer sterk	
	coëfficiënt	t-waarde*	coëfficiënt	t-waarde*	coëfficiënt	t-waarde*
natuurlijk groen	-.22	-0.9	.30	3.6	.26	4.0
park	-.13	-2.0 **	-.09	-2.0	-.13	-2.9
volkstuin	.49	1.6	.57	2.6	.65	3.1
plantsoen	1.46	3.8	.55	2.6	.33	1.7
water	.56	5.7	.37	4.6	.33	4.5
aantal buurten	173		318		381	
R /R²	.786 / .617		.745 / .555		.731 / .534	

* grijze cel wil zeggen dat de geschatte coëfficiënt niet significant van nul verschilt (t-waarde ≤ 2.0)

** t-waarde is 1.96, dus 'op het randje significant'

In tegenstelling tot de primaire analyse verschillen nu niet alle geschatte coëfficiënten significant van nul. Bij de zeer sterk stedelijke buurten geldt dit voor de typen natuurlijk groen (t-waarde van -0.9) en in iets mindere mate volkstuin (t-waarde 1.6). Een mogelijke verklaring hiervoor is het relatief kleine aantal buurten (tabel 4.2) met natuurlijk groen (8%) en volkstuinten (13%), waardoor de betreffende variabelen te weinig onderscheidend zijn bij het schatten van de coëfficiënten. Bij de schatting voor alle stedelijke buurten betreft dit het type plantsoenen (t-waarde 1.7).

Vergelijking van de resultaten van de schatting en de gevoeligheidsanalyse geeft aan dat bij plantsoen en water, en in mindere mate bij natuurlijk groen, de bijdrage toeneemt met de mate van verstedelijking. De toename houdt mogelijk verband met de ruimtedruk, waardoor in buurten die 'sterker' verstedelijkt zijn groen en blauw 'meer' worden gebruikt en daardoor een belangrijkere rol vervullen bij sociale processen in de buurt.

De verschillende geschatte coëfficiënten voor de onderscheiden typen groen impliceren dat het voor het effect op sociale cohesie van belang is welk type in de buurt aanwezig is. Dat dit ertoe doet, blijkt ook uit de resultaten als bij het schatten geen rekening wordt gehouden met het type groen en al het in de buurt aanwezige groen als een variabele wordt beschouwd (tabel 4.7). In geen van de drie varianten verschilt de geschatte coëfficiënt van de variabele 'totaal groen' namelijk significant van nul.

Tabel 4.7

Geschatte coëfficiënten totaal groen, inclusief gevoeligheidsanalyse

	mate van stedelijkheid					
	zeer sterk		sterk + zeer sterk		weinig + matig + sterk + zeer sterk	
	coëfficiënt	t-waarde*	coëfficiënt	t-waarde*	coëfficiënt	t-waarde*
totaal groen	.00	0.2	0.5	1.1	.03	0.8
water	.60	6.1	.36	4.4	.30	4.0
aantal buurten		173		318		381
R /R²		.775 / .601		.735 / .541		.720 / .518

* grijze cel wil zeggen dat de geschatte coëfficiënt niet significant van nul verschilt (t-waarde <= 2.0)

5 Bevindingen

In het besproken onderzoek is nagegaan op welke wijze en in welke mate de aanwezigheid van groen in een buurt kan bijdragen aan het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie. De focus ligt daarbij op buurten binnen de G31 of hiermee vergelijkbare buurten. Via een kwalitatieve en een kwantitatieve lijn is geprobeerd de bijdrage van aanwezig buurtgroen op sociale cohesie zichtbaar te maken en een indicatie te geven van de omvang van deze bijdrage. Het gaat daarbij om buurtgebonden sociale cohesie.

Buurtgebonden sociale cohesie is gedefinieerd als de mate waarin bewoners in een buurt zijn geïntegreerd, daarin participeren en zich met de buurt identificeren. Het concept sociale cohesie is gebaseerd op de situatie ten aanzien van verschillende samenhangende componenten. Voor buurtgebonden sociale cohesie relevante componenten zijn (1) gedeelde normen en waarden, (2) participatie en betrokkenheid bij buurtgenoten, en (3) identificatie met de buurt. Doordat (buurtgebonden) sociale cohesie een theoretisch concept is, kan het niet direct worden waargenomen, maar wordt het beschreven door een schaalscore.

Het belang van sociale cohesie is doorgaans niet alleen gelegen in de sociale cohesie als zelfstandig fenomeen, maar sociale cohesie draagt ook bij aan het realiseren van andere doelen voor de buurt, waaronder verhoging van veiligheid en tegengaan van verloedering, overlast en criminaliteit. De informele sociale controle is hierbij een belangrijke factor. Condities die van invloed zijn op de mate van sociale cohesie in een buurt, zijn:

1. het aantal ontmoetingsmogelijkheden in de buurt;
2. de laagdrempeligheid van de contacten tussen bewoners;
3. de motivatie van bewoners om te investeren in relaties in de buurt.

De eerste twee condities kunnen direct worden beïnvloed door fysieke ingrepen, zoals aanleg en inrichting van groen. Een kanttekening hierbij is dat aanpassing van de fysieke situatie geen garantie biedt voor het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie. Voor de wijze waarop de invloed van in een buurt aanwezig groen op sociale cohesie kan verlopen, zijn vier categorieën mechanismen onderscheiden, te weten (1) gebruik, (2) beheer, (3) beleidsbeïnvloeding en (4) identificatie. Of en in welke mate een mechanisme daadwerkelijk functioneert, hangt met verschillende factoren samen. Een belangrijke factor is het groen zelf. Om goed te kunnen functioneren moet het groen voldoen aan voorwaarden ten aanzien van aard, omvang, inrichting en kwaliteit. Daar komt bij dat een mechanisme vaak vooral van belang is voor een of enkele groepen bewoners. En ook de situatie in de buurt beïnvloedt het functioneren van een mechanisme.

Bij de kwalitatieve lijn is, voornamelijk via secundaire data-analyse, aan de hand van een aantal voorbeelden beschreven hoe in een buurt aanwezig groen invloed heeft op de sociale cohesie in die buurt. De besproken voorbeelden zijn geen representatieve steekproef van de werkelijkheid maar ze zijn gekozen omdat er relatief makkelijk informatie over kon worden verkregen. Het bleek relatief gemakkelijk om voorbeelden te vinden voor kleinschalig groen, zoals een buurttuin, een volkstuin en een groenstrook. Op het niveau van parken en plantsoenen blijkt het vinden van voorbeelden lastiger.

De beschreven voorbeelden illustreren dat in de buurt aanwezig groen inderdaad via de vier onderscheiden mechanismen kan bijdragen aan sociale cohesie, waarbij vaak verschillende mechanismen tegelijkertijd aan de orde zijn. In de voorbeelden gaat het primair om effecten op zeer lokaal niveau/buurtniveau, maar bij de meeste voorbeelden is er bovendien sprake van een uitstraling naar een bredere omgeving. In alle voorbeelden begint het mechanisme met meer contacten tussen buurtbewoners, die meestal leiden tot meer wederzijds begrip, waardering, uitwisseling en soms ook tot aanpassing van normen en waarden. Het ontstaan van

gedeelde normen en waarden over hoe in de buurt met elkaar moeten worden omgegaan en betrokkenheid bij de buurt en andere buurtbewoners is dus het gevolg van meer of beter onderling contact tussen bewoners. De voorbeelden laten ook zien dat het groen en de activiteiten in of omtrent het groen, via de toegenomen sociale cohesie, bijdragen aan meer veiligheid en minder verloedering in de buurt.

De kwantitatieve lijn geeft inzicht in de orde van grootte van de bijdrage van groen aan sociale cohesie. Een kanttekening is dat dit nog steeds een statistisch verband betreft, zij het dat voor plantsoen en volkstuinen enkele mechanismen (causale relaties) zijn beschreven die hieraan ten grondslag kunnen liggen. De mechanismen zijn echter niet apart geschat en ook is geen analyse verricht naar voorwaarden voor het (kunnen) functioneren van de mechanismen. Mogelijke voorwaarden betreffen de inrichting, de vereiste voorzieningen en de onderhoudstoestand van het groen.

De schatting is uitgevoerd voor 'sterk en zeer sterk stedelijke buurten' (N = 318). Uit de analyse blijkt dat bij alle typen groen (park, plantsoen, volkstuin, natuurlijk groen en water) de geschatte coëfficiënt significant van nul verschilt (t-waarde >2) en dat uitgezonderd parken, de geschatte coëfficiënt positief is. Dit geeft aan dat in de buurt aanwezig groen inderdaad een positieve bijdrage kan leveren aan de sociale cohesie in de buurt. Omdat er voor de invloed van groen op de buurtkenmerken is gecorrigeerd, geeft de geschatte coëfficiënt zowel de directe invloed van groen op sociale cohesie als de indirecte invloed via de buurtkenmerken. De invloed van groen en water wordt hierdoor gemajoreerd.

Een tweede constatering is dat het ertoe doet wat voor groen in de buurt aanwezig is. Enerzijds verschillen de geschatte coëfficiënten van de onderscheiden typen groen. Anderzijds verschilt de geschatte coëfficiënt van het areaal van het in de buurt aanwezige groen niet significant van nul. De geschatte negatieve invloed van parken zal hierbij ongetwijfeld een rol spelen, maar het is niet aannemelijk dat dit het niet-significant zijn van de geschatte coëfficiënt volledig verklaart.

Ook is voor twee varianten een gevoeligheidsanalyse uitgevoerd. Bij de eerste variant de 'zeer sterk stedelijke buurten' (N = 173) zijn de sterk stedelijke buurten verwijderd en bij de tweede variant 'alle stedelijke buurten' (N=381) zijn de weinig en matig stedelijke buurten toegevoegd. Uit de gevoeligheidsanalyse blijkt dat bij plantsoen en water de bijdrage aan sociale cohesie in de buurt toeneemt met de mate van verstedelijking. Deze toename houdt mogelijk verband met de ruimtedruk, waardoor groen en blauw 'meer' worden gebruikt. Bij natuurlijk groen lijkt dit verband ook op te treden, maar doordat het aantal buurten met natuurlijk groen in zeer sterk stedelijke buurten klein is (8%), is de variabele hier niet onderscheidend en de coëfficiënt niet significant.

Een kanttekening bij de verkregen resultaten is dat de geschatte coëfficiënten een statistische en niet een causale relatie betreffen. Weliswaar is via de kwalitatieve lijn aannemelijk gemaakt dat er causale relaties bestaan, maar de schatting betreft een statische relatie die aangeeft dat in een buurt aanwezig groen kan bijdragen aan het ontstaan en voortbestaan van buurtgebonden sociale cohesie. In combinatie met vervolgonderzoek waarin causale relaties worden geschat kan dit leiden tot inzichten over de optimale omvang, aard en inrichting (voorzieningen) van stedelijk groen.

Een tweede kanttekening betreft de resultaten van de schatting. Bij de schatting is dezelfde steekproef gebruikt als bij de selectie van de relevante buurtkenmerken, wat tot vertekening kan leiden. De betekenis van de resultaten kan dan ook sterk worden vergroot door het schatten met een nieuwe steekproef te herhalen.

Een tweede aanbeveling voor nader onderzoek betreft de invloed van parken en water. In de kwalitatieve lijn is voor volkstuinen en plantsoenen geïllustreerd dat en hoe in een buurt aanwezig groen invloed kan uitoefenen op het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie. Deze illustraties zijn bovendien illustraties in lijn met de verwachting vooraf. Voor parken en water ontbreken deze illustraties en daarmee ook het inzicht in de

mechanismen die aan de bijdragen ten grondslag kunnen liggen. Voor parken komt daar nog bij dat er een negatieve invloed op sociale cohesie is geschat. Een relevante vraag in dat verband is of en zo ja hoe deze negatieve invloed kan worden omgedraaid tot een positieve bijdrage aan sociale cohesie.

Literatuur

Blokland-Potters, T., 1998. Wat stadsbewoners bindt. Sociale relaties in een achterstandswijk. Kampen: Kok Agora.

Bolt, G. en M. Torrance, 2005, Sociale cohesie en stedelijke herstructurering. Utrecht/Den Haag: DGVH/NETHUR Partnership. Uit: Marissing, Bolt en Van Kempen.

BZ, 2004. Samenwerken aan de Krachtige stad. Uitwerking van het stelsel Grotestedenbeleid 2005-2009 (GSB III). Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Den Haag.

Diemont E. en I. Vos (2004). 'That's why I like gardens you know!' Kwalitatief onderzoek naar de waarde van wijktuinen voor de sociale cohesie en de leefbaarheid van een buurt in het Oude Westen in Rotterdam. Communicatie en Innovatie Studies, Wageningen Universiteit.

Flap, H. en B. Völker, 2005. Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden. In; Völker, B. (ed.), 2005. Burgers in de buurt. Samenleven in wijk, buurt en verenigingen. Boekuitgave Mens en Maatschappij, Amsterdam: University Press.

Filmer, A., 1999. De groene vingers van Utrecht Noordoost. Hoe een stadswijk door particulier initiatief fraaier en leefbaarder wordt. Uitgeverij Jan Mets, Amsterdam.

Forrest, R. en A. Kearns, 2001. Social cohesion, social capital and the neighbourhood. In: Urban Studies 38, 12, pp. 2125-44.

Frieling, M.A., 2008. Een goede buur. 'Joint production' als motor voor actief burgerschap in de buurt. Proefschrift, R.U. Groningen.

Ginkel, van R. en L. Deben, 2002. Bouwen aan bindingen. Sociale cohesie in Zoetermeer. Amsterdam: Aksant.

Hart, de J., 2002. Theoretische uitgangspunten, conceptualisering en doelstellingen. In: Hart, de J. e.a. (red.), Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid. Den Haag: SCP, pp. 3-30.

Kam, de G. en B. Needham, 2003. Een hele opgave. Over sociale cohesie als motief bij stedelijke herstructurering. Nijmegen, DGW/NETHUR Partnership 24.

Kearns, A. en R. Forrest, 2000. Social Cohesion and Multilevel Urban Governance. In: Urban Studies 37, 5-6, pp. 995-1017.

Lans, S., 2003. De herstructureringswijk: een beleving om te wonen? Scriptie Sociale Geografie. Nijmegen: KUN.

Leyden, K.M., 2003. Social Capital and the Built Environment: The Importance of Walkable Neighborhoods. American Journal of Public Health, Vol 93, No. 9.

LVN, 2007. Dit is LVN. Introductiedossier ministerie van LVN, Den Haag, februari 2007.

- Maas-De Waal, C. en K. Wittebrood, 2002. Sociale cohesie, fysieke buurtkenmerken en onveiligheid in de grotere steden. In: De Hart, J. e.a. (red.), Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid. Den Haag: SCP, pp. 279-315.
- Man, de R., 2007. De impact van buurtinitiatieven in de multiculturele buurt op de sociale cohesie. Afstudeerwerk Sociaal-ruimtelijke analyse, Wageningen Universiteit.
- Marissing, van E., G. Bolt en R. van Kempen, 2004. Stedelijk Beleid en Sociale Cohesie in twee herstructureringswijken: Nieuw-Hoograven (Utrecht) en Bouwlust (Den Haag), Universiteit Utrecht.
- Marissing, van E. 2008. Buurten bij beleidsmakers. Stedelijke beleidsprocessen, bewonersparticipatie en sociale cohesie in vroeg-naoorlogse stadswijken in Nederland. Universiteit Utrecht.
- NWO, 2003. NWO Strategische notitie Sociale cohesie, maart 2003.
- Orthel, O.. 2004. Boekje Bijzonder groen. Tien tuinverhalen uit Utrecht-Overvecht. Vereniging Nieuw Utrecht, Utrecht.
- Politiemonitor, 2005. Politiemonitor Bevolking 2005 Landelijke rapportage. Hilversum juni 2005.
- Raad Landelijk Gebied, 2005. Recht op groen. Deel 1 Beleidsadvies. Amersfoort.
- Roes, Th., 2002. Sociale Cohesie en Sociale Infrastructuur: verkenning van beleidsmogelijkheden en bestuurlijke modellen. SCP, Den Haag werkdokument 79.
- Völker, B., H. Flap and S. Lindenberg, 2007. When Are Neighbourhoods Communities? Community in Dutch Neighbourhoods. European Sociological Review 23, 1.
- Sampson R.J. en S.W. Raudenbush. 1999. Systematic Social Observation of Public Spaces: A New Look at Disorder in Urban Neighborhoods. American Journal of Sociology, Volume 105, Number 3 (November 1999), blz. 603-651.
- SCP, 2005. Wijkkwaliteiten. De kwaliteit van de fysieke woonomgeving 1994-2002. Werkdocument 112, SCP, Den Haag.
- RPB, 2006. De prijs van de plek: Woonomgeving en woningprijs. RPB Den Haag.
- Vreke J., J.L. Donders, F. Langers, I.E. Salverda en F.R. Veeneklaas, 2006. Potenties van groen! Alterra-rapport 1356, Alterra, Wageningen.
- Vreke, J. en I. Salverda, 2009. Kwaliteit leefomgeving en stedelijk groen. WOt-werkdocument 169, WOt Wageningen.
- VROM, 2004. Leefbaarheid van wijken. Publicatie VROM 4007.
- Wiel, H. van de, 2004. Tuinen in een landschap van steen. De betekenis van groen voor een leefbare buurt. Deel in de reeks 'Neem de natuur in de wijk, de wijk in de natuur'. LCO, Zwolle.
- Wilson J. Q. and G. L. Kelling, 1982. Broken Windows: The Police and Neighbourhood Safety, Atlantic Monthly March 1982.

Websites

www.delft.nl/content.jsp?objectid=45961

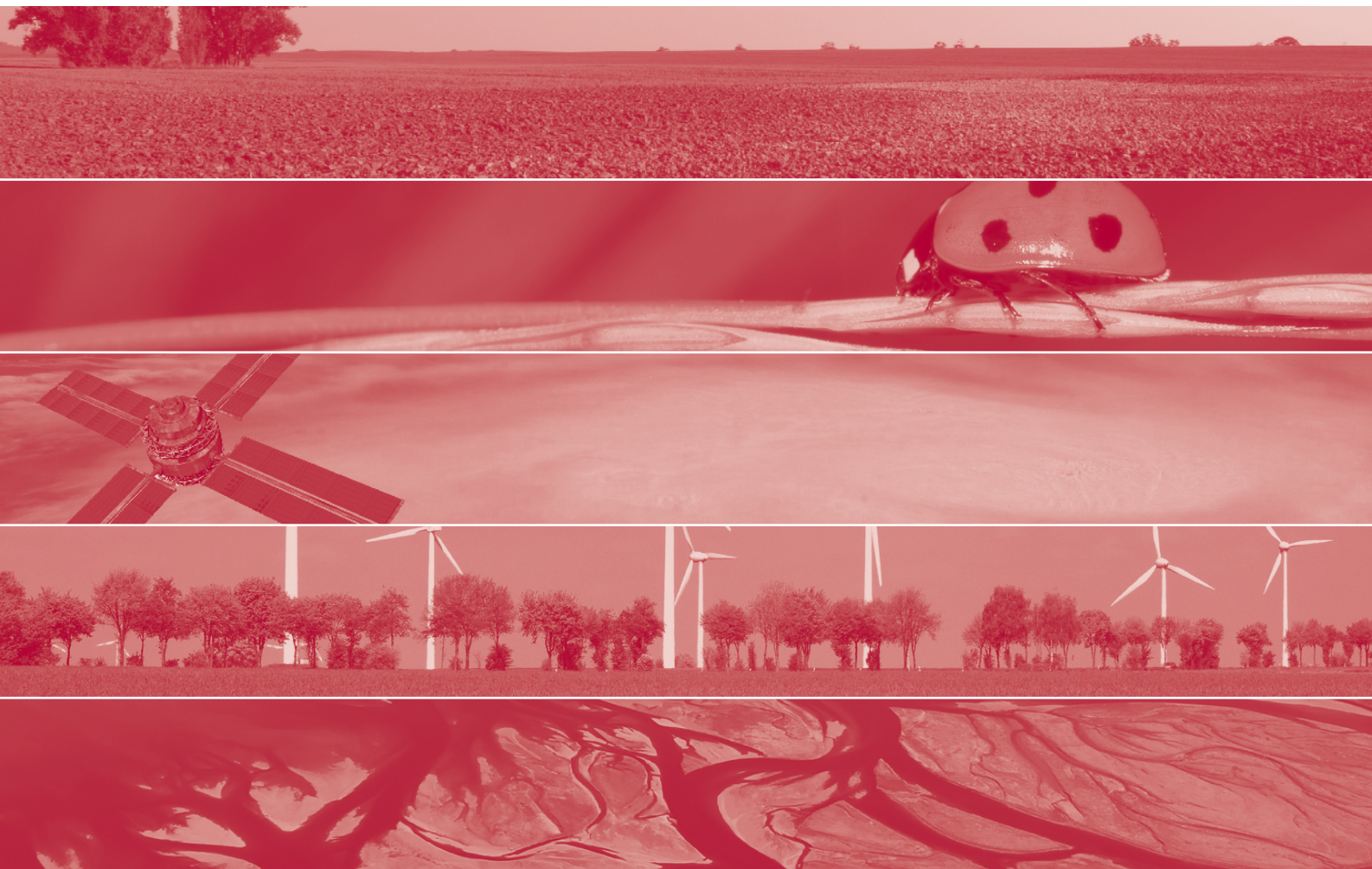
www.bikkershof.nl

www.kaaldammer.dds.nl

www.utrecht.nl/smartsite.dws?id=247395

Telefonische interviews

- Marijke Orthel, Vereniging Nieuw Utrecht
- Jeroen Schenkels, beleidsmedewerker groen gemeente Utrecht
- Martin Abma, initiatiefnemer Bewonerswerkgroep Domela Pla

Alterra is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen negen gespecialiseerde en meer toegepaste onderzoeksinstituten, Wageningen University en hogeschool Van Hall Larenstein hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 40 vestigingen (in Nederland, Brazilië en China), 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de vooraanstaande kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen natuurwetenschappelijke, technologische en maatschappijwetenschappelijke disciplines vormen het hart van de Wageningen Aanpak.

Alterra Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.

Meer informatie: www.alterra.wur.nl